

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Požadavky na reformu života kleriků a laiků v *Quadragesimale*
admontském

Bakalářská práce

2023

Anna Holečková

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Anna Holečková**
Osobní číslo: **H20096**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Téma práce: **Požadavky na reformu života kleriků a laiků v Quadragesimale admontském**
Téma práce anglicky: **Reform requirements on clerics and lay people in Admont Quadragesimale**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Autor/ka se bude věnovat otázce rozdílného vnímání role kleriků a laiků v reformě církve a společnosti na konci 14. století. Poslouží jí k tomu základní pramen postních kázání, zachovaných v tzv. Quadragesimale admontském. Ze slov kazatele vysleduje konkrétní apel na morální nápravu církve a společnosti – bude ji sledovat ve dvou rovinách: v rovině lidí duchovních a laických.

Speciální důraz bude věnovat kazatelově apelu na osobní zodpovědnost kněží a řeholníků v reformě – zda klade kazatel vyšší důraz na činy a chování kněží a zda je přísněji hodnotí, či nikoli. Zda u duchovních vnímá (a zda jim též připomíná) autoritu, která je jim dána z pozice "posvěceného" stavu – a zda tlačí kněze a řeholníky k pocitu zodpovědnosti za vedení laiků.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Prameny:

Quadresimale admontense – Quadresimale admontské, Hana Florianová – Dana Martínková – Zuzana Silagiová – Hana Šedinová (ed.), Praha 2006.

A. Neumann, *Výběr z předhusitských postil*, in: Archiv literární 1922, sv. 1. a 2.

J. Vilikovský (ed.), *Próza z doby Karla IV.*, Praha 1948

Literatura:

V. Tille – J. Vilikovský, *Rukopisná bohemika v Admontě*, in: Časopis archivní školy, 11/1993, s. 77-122

F. M. Bartoš, *Průvodce Quadresimale admontského*, in: Jihočeský sborník historický, 16/1947

J. Vilikovský, *Písemnictví českého středověku*, Praha 1948

R. Říčan, *Johán z Vodňan, křížovník kláštera zderazského*, in: VKČSN 1929/II., s. 18-128.

J. Nechutová, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Kateřina Ptáčková, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. března 2022**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. března 2023**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D. v.r.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D. v.r.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2022

Prohlašuji:

Práci s názvem *Požadavky na reformu života kleriků a laiků v Quadragesimale admontském* jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 9. června 2023

Anna Holečková

Mé velké poděkování patří Mgr. Kateřině Ptáčkové, Ph. D., za její laskavou pomoc, mnohé cenné rady a ochotu, díky kterým mohla tato práce vzniknout. Další díky patří mé rodině a blízkým za jejich podporu nejen během tvorby této práce, ale rovněž během celého studia.

ANOTACE

Tato bakalářská práce se věnuje otázce rozdílného vnímání role kleriků a laiků v reformě církve a společnosti na konci 14. století. Tato otázka je sledována ve dvou pramenech homiletického žánru, nejprve ve sbírce postních kázání, zachovaných v tzv. *Quadragesimale admontském*, druhým zdrojem je kázání známé jako *Sermo de Pace* (*Řeč o míru*). Ze slov obou kazatelů je vysledován konkrétní apel na morální nápravu církve a společnosti – ta je sledována ve dvou rovinách: v rovině lidí duchovních a laických. Speciální důraz je věnován apelu kazatelů na osobní zodpovědnost kněží a řeholníků v reformě.

KLÍČOVÁ SLOVA

Církevní reforma – kazatelství – klerici a laici – křesťanství – středověká zbožnost

TITLE

Reform requirements on clerics and lay people in Admont Quadragesimale

ANNOTATION

This bachelor thesis is devoted to the issue of different perceptions of the role of clerics and laymen in the reform of the church and society at the end of the 14th century. This question is tracked in two sources of the homiletic genre, first in a collection of Lenten sermons, preserved in the so-called *Admont Quadragesimale*, the second source is a sermon known as *Sermo de Pace* (*Speech about Peace*). From the words of both preachers, a concrete appeal for the moral correction of the church and society can be traced – this is observed on two levels: on the level of spiritual and lay people. Special emphasis is given to the preachers' appeal to the personal responsibility of priests and religious in the reform.

KEYWORDS

Church reform – preaching – clerks and laymen – christianity – medieval devotion

OBSAH

Úvod	8
1 Kazatelství a kazatelé v Čechách na přelomu 14. a 15. století.....	11
1.1 Kazatelství v pozdním středověku	11
1.2 Kazatelství v pozdně středověkých Čechách.....	16
2 Kazatel Johlín z Vodňan	20
2.1 Znamé životní údaje.....	20
2.2 Dílo	21
3 Klerici a laici ve středověké společnosti	25
4 Autorita kleriků a laiků a nároky na ně v <i>Quadragesimale admontském</i>	29
4.1 Hodnostáři.....	29
4.2 Boháči	30
4.3 Klerici	32
4.4 Představitelé laického stavu.....	38
4.5 Prvky reformní zbožnosti v <i>Quadragesimale admontském</i>	43
5 Autorita kleriků a laiků a nároky na ně v <i>Sermo de Pace</i>	45
Závěr.....	52
Resumé	57
Použité prameny a literatura	59
Sekundární literatura.....	59
Elektronické zdroje.....	60

Úvod

Hlavním záběrem této bakalářské diplomové práce je otázka rozdílného vnímání role kleriků a laiků v reformě církve a společnosti na konci 14. století. K zodpovězení otázky, jak duchovní činitelé této doby nahlíželi na tyto dva rozdílné stavy, je nezbytné důkladně se ponořit do studia dobové náboženské literatury. K tomuto účelu byly pro výzkum zvoleny dva prameny homiletického žánru. Prvním analyzovaným dílem je základní pramen postních kázání, zachovaných v tzv. *Quadragesimale admontském* Johlína z Vodňan. Druhým zkoumaným pramenem je rozsahově stručnější záznam jediného kázání zvaného *Sermo de Pace*, neboli *Řeč o míru* Mistra Jana Husa. Proč právě volba kazatelské literatury? Jistě bychom mohli sáhnout například po teologických spisech velkých církevních myslitelů, kteří se otázkou rozdílnosti obou stavů, duchovního a světského, detailně zabývali. Jsou to však právě především kazatelé, kteří více než mnozí jiní duchovní představitelé přicházeli obvykle do velmi častého kontaktu s laickým elementem. Z tohoto důvodu je volba kazatelského textu coby zkoumaného pramene pro hlavní záběr našeho bádání nejen opodstatněná, ale zároveň velmi přínosná pro samotný výzkum, neboť lze předpokládat, že kazatel z již uvedených důvodů má pro své názory v tomto okruhu jisté opodstatnění z vlastních zkušeností a zážitků. Jejich vnímání a rozlišování stavů duchovního a světského tak nemuselo nutně vycházet pouze z teorie, ale zřejmě i z žité praxe.

Z projevů obou kazatelů bude vysledován konkrétní apel na morální nápravu církve a světské společnosti. Sledován bude ve dvou rovinách: v rovině lidí duchovních a laických. Speciální důraz bude věnován apelu kazatelů na osobní zodpovědnost kněží a řeholníků v reformě – zda kladou vyšší důraz na činy a chování kněží a zda je přísněji hodnotí, či nikoli; zda u duchovních vnímají a zda jim též připomínají autoritu, která je jim dána z pozice jejich „posvěceného“ stavu; a zda tlačí kněze a řeholníky k pocitu zodpovědnosti za morální vedení laiků. Analýzou vybraných úryvků postihneme jednak vnější podobu kazatelského projevu obou kleriků a charakterizujeme jimi veřejně prezentované postoje, vztahující se k základní otázce výzkumu, tj. odlišnému vnímání stavu duchovního a světského a rozdílné požadavky, které byly na členy těchto dvou stavů oběma kazateli vznášeny. Vedle postihnutí tohoto vnějšího vyznění kázání se však v analýze pokusíme proniknout ještě hlouběji a zamyslíme se nad tím, jaké mohly být skryté motivace toho kterého kazatele, které vedly k jeho veřejně prezentovaným

postojům a názorům. Nebude nás tedy zajímat pouze to, co kazatelé říkali, ale také, proč to říkali.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě části – teoretickou a analytickou. Do části teoretické náleží první tři kapitoly. První kapitola s názvem *Kazatelství a kazatelé v Čechách na přelomu 14. a 15. století* slouží k bližšímu seznámení s tématem práce, přibližuje čtenářům historickou dobu a prostředí, ve kterém se výzkum pohybuje. Otevírá se stručnou charakteristikou kazatelství pozdního středověku obecně, následuje zaměření se na českou provenienci ve vymezeném časovém období. Zde se věnuje především proudu reformního kazatelství, představuje důležité představitele tohoto směru a základní prvky a myšlenky, které jsou pro jejich kazatelskou tvorbu a činnost charakteristické.

Druhá kapitola s názvem *Kazatel Johlín z Vodňan* se zaměřuje na zkoumanou osobnost duchovního a kazatele Johlína z Vodňan. Stručně shrnuje základní biografické poznatky, které o něm byly dosud nashromážděny, následně se věnuje popisu Johlínova známého literárního díla. Zvláštní pozornost je věnována zejména dílu *Quadragesimale admontské*, které je pro výzkum výchozím pramenem. Dílo je charakterizováno jak z formální, tak obsahové stránky, která je v průběhu výzkumu dále prohlubována, a to především se zaměřením na ústřední otázky výzkumu, uvedené výše.

Třetí kapitola *Klerikové a laici ve středověké společnosti* přibližuje a charakterizuje středověký koncept rozdělení společnosti na příslušníky kléru a na laické obyvatelstvo. Slouží jako základní seznámení čtenáře s problematikou otázky klerici versus laici, která je pro práci zásadní, zároveň poskytuje závaznou definici těchto ústředních výrazů, tj. klér, klérus, klerik/klerici a laik/laici, které jsou v práci užívány.

Čtvrtá kapitola *Autorita kleriků a laiků a nároky na ně v Quadragesimale admontském*, náležící do analytické části práce, se věnuje analýze vybraných úryvků z prvního historického pramene. Za pomoci těchto zvolených částí detailně analyzuje a zkoumá Johlínův kazatelský projev v *Quadragesimale admontském* a speciálně způsob, jakým zde Johlín oslovuje a hovoří o jednotlivých skupinách obyvatelstva. Kapitola je z tohoto důvodu rozdělena na dalších pět podkapitol; první čtyři z nich jsou věnovány jednotlivým skupinám obyvatelstva, na které se Johlín ve svých projevech nejčastěji obrací – první skupinu tvoří takzvaní hodnostáři, následují boháči, konečně pak klerici a jako poslední laici. Z primárního pramene se snažíme vysledovat především dvě zásadní informace – co náš kazatel po té které skupině vyžaduje a jaké

na její příslušníky klade požadavky. Zvláštní důraz je pak kladen zejména na kazatelovo vnímání a rozlišování kleriků a laiků a na rozdílné nároky, které na tyto dvě skupiny obyvatelstva během svých vystoupení vznáší. Všimáme si rovněž Johlínovy kritiky, směřující k příslušníkům těchto skupin, kterou rovněž podrobujeme důkladné analýze.

Pátá kapitola *Autorita kleriků a laiků a nároky na ně v Sermo de Pace* aplikuje podobné otázky na jiné dobové dílo, krátké kázání známé jako *Sermo de Pace* neboli *Řeč o Míru*, jehož autorem je Mistr Jan Hus. Toto dílo je analyzováno podobným způsobem jako Johlínovo *Quadragesimale admontské*, se zvláštním důrazem na tytéž otázky, které jsou zkoumány v případě díla Johlína z Vodňan. Zajímá nás Husův názor na dobovou nepříznivou situaci církve, jeho postoj ke klerikům a laickým věřícím, otázka autority církevních hodnostářů a další. Nakonec se pokusíme o komparaci názorů a požadavků obou kazatelů, Johlína z Vodňan a Mistra Jana Husa, a určíme, v čem se zkoumaná díla odlišují, a také, zda a případně v čem jsou si naopak postoje a názory obou autorů podobné.

V závěru práce budou poznatky získané z analýzy obou děl uspořádány a shrnuty do ucelených údajů. Odpovíme zde takto na jednotlivé otázky, které jsme pro výzkum stanovili.

Tyto a další otázky nám pomohou nejenom seznámit se blíže s historickým pramenem a obecně historickým obdobím, které je v práci sledované. Studium vybraného pramene nám může rovněž pomoci blíže poznat samotného autora jednoho z analyzovaných děl, který nebyl do současnosti v historických odborných pracích příliš reflektován. Tímto se nám tak otevírají případné další otázky, které nás mohou dovést k dalším možným poznatkům k osobě Johlína z Vodňan. Po analýze jeho díla se pokusíme například rozhodnout, zda lze Johlína označit za příznivce alespoň některých myšlenek tzv. českého reformního hnutí, které se za jeho života v Čechách neobyčejně rozvíjelo, nebo zda naopak prvky, typické pro tento duchovní proud, v jeho tvorbě vůbec nepozorujeme.

1 Kazatelství a kazatelé v Čechách na přelomu 14. a 15. století

„Oni pak vyšli, všude kázali; a Pán s nimi působil a jejich slovo potvrzoval znameními.“¹

Kázání, ač není vlastní pouze křesťanské tradici, je s Kristovým učením již po staletí neodmyslitelně spjato. Stalo se úspěšným nástrojem šíření křesťanské víry a jako takové toto učení nejen rozšiřovalo, ale rovněž vzdělávalo věřící a v neposlední řadě zajišťovalo také jejich morální výchovu v duchu křesťanských zásad. Středověké kázání v sobě tedy zahrnovalo vzdělávací i výchovnou funkci, zasahovalo ale také do oblasti sociální; věřící spojovalo, ale rovněž rozdělovalo. Nekompromisně vložilo jasnou dělicí přímkou mezi dva základní účastníky celého procesu; na jedné straně stáli „mluvící“ klerici, hrající v procesu aktivní roli, na straně druhé alespoň zdánlivě pasivně poslouchající laici.² Jak se napříč prací pokusíme demonstrovat, právě kazatelství bylo jednou z oblastí, kde se rozdílily mezi zkoumanými subjekty, kleriky a laiky, projevovaly mnohdy velmi výrazně. Předtím, než se však pustíme do takto úzce zaměřeného úkolu, pokusíme se charakterizovat a popsat podobu a vývoj kazatelského žánru ve sledovaném období, tedy v době pozdního středověku, a to nejprve obecněji, posléze s užším zaměřením na českou provenienci.

1.1 Kazatelství v pozdním středověku

Jacques Le Goff schematicky rozlišuje tři období středověkého kazatelství: dobu raného středověku (5.–10. století), během kterého se homiletika orientovala především na duchovní; období vrcholného středověku (11.–12. století), kdy se kázání začalo rozrůžňovat a postupně vznikaly jeho nové, rozličné formy; konečně pak pozdní středověk (13.–15. století), který byl obdobím vzniku skutečně „lidového“ kázání, které bylo přímo tvořené a určené pro potřeby prostého lidu.³ Tato forma kazatelství, dnes označovaná jako „populární“ podle latinského *sermones ad populum*, měla z naprosté většiny negramotné vrstvy obyvatelstva především vzdělávat ve slově Božím a zprostředkovávat jim alespoň základní znalosti křesťanské věrouky, kterou si sami

¹ Mk, 16,20 (*Bible svatá, aneb, Všecka svatá písmena Starého i Nového zákona: podle posledního vydání kralického z roku 1613*. Praha: Levné knihy KMa, 2004. ISBN 80-7309-138-0).

² LE GOFF, Jacques, FRANCO ALESSIO a JEAN-CLAUDE SCHMITT. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-545-3, s. 272.

³ Tamtéž, s. 272–273.

nemohli nijak jinak osvojit. Souběžně s rozmachem tohoto nového typu kázání se rovněž prohlubovalo kázání určené vzdělanějším vrstvám obyvatelstva, tedy příslušníkům kléru či členům univerzity. Tato učená kázání pak označujeme jako synodní či univerzitní, latinsky *sermones synodales* či *sermones ad clerum*. Na rozdíl od lidového kazatelství se tato učená kázání věnovala složitějším tématům; neměla totiž posluchačstvo vzdělávat v základních otázkách křesťanské víry, nýbrž distribuovat či evaluovat těžší akademickou látku nebo poučovat diecézní klérus.⁴ Forma a podoba středověkého kázání byla tedy postupem času silně ovlivněna především tím, komu byla určena; s odlišným přístupem k homiletice bychom se mohli setkat v centrech středověké vzdělanosti, jakým byly v raném středověku především kláštery, od 13. století pak první univerzity, podstatně jinak by na nás pak zapůsobilo kázání mendikantů, žebravých mnichů, znějící ulicemi velkých měst, které lákalo k poslechu široké vrstvy běžného obyvatelstva.⁵

Byly tu ale také další vlivy. V průběhu 14. století sledujeme napříč evropskými zeměmi silné, reformní podoby zbožnosti, které ovlivnily různé stránky tehdejšího náboženského života, včetně podoby kazatelství. Tyto reformní proudy usilovaly nejen o nápravu církevní instituce, ale často rovněž obsahovaly nové požadavky na podobu osobního duchovního života i laických věřících. Na západě se největší popularitě těšilo spirituálně-reformní hnutí zvané *devotio moderna*.⁶ Jeho kořeny bychom našli v Nizozemí, kde se hnutí zformovalo někdy koncem 14. století, a v průběhu století následujícího se pak rozšiřovalo i za hranice země, do přilehlých oblastí Německa, především do Vestfálské oblasti. Nizozemská „nová zbožnost“ kladla důraz zejména na vlastní praxi duchovního života věřících. Součástí této praxe byly například pravidelné meditace⁷ i co nejdůkladnější potlačování osobních tužeb. Všechny tyto aktivity měly věřící především přiblížit k co nejvěrnějšímu následování Krista.⁸ Za inspirátora hnutí je považován Geert Grote. Ještě v mládí mnoho nenasvědčovalo tomu, že se Grote vydá

⁴ MAREK, Jindřich. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích: Studie o Jakoubkově postile z let 1413–1414* [online]. Brno, 2010. 283 s. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce: Doc. PhDr. Helena Krmíčková, Dr. s. 14. [cit. 11. 03. 2023].

⁵ AMOS, Thomas L., GREEN, Eugene A. a KIENZLE Beverly M. *De Oro Domini: Preacher and Word in the Middle Ages*. Michigan, Medieval Institute Publications, 1989. ISBN 0918720281, s. 10.

⁶ Z latiny „současná, nynější“ či „nová zbožnost“.

⁷ Jako akty rozjímání byly v nizozemském hnutí vnímané a vysoce ceněné také některé ruční práce, zejména opisování knih, viz SOUKUP, Pavel. *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Praha: Filosofia, 2011. ISBN 978-80-7007-359-9, s. 26.

⁸ Tamtéž.

cestou duchovního poznání. Narodil se do bohaté měšťanské rodiny, rané roky jeho života se nesly v duchu světského života učence a diplomata. Někdy na počátku 70. let však Grote zřejmě prožil zásadní životní zlom; významnou roli při tomto obratu sehrálo onemocnění, které pokládal za smrtelné. Zážitek blízké smrti a následné „zázračné“ uzdravení vedlo ke Grotově radikální proměně.⁹ Zanechal studii, vzdal se obročí a pak nadobro opustil svůj pohodlný život preláta, když roku 1374 vstoupil do kartuziánského kláštera. Během následujícího roku věnoval svůj rodný dům v Deventeru zbožným ženám, pro které později rovněž sepsal jednoduchá pravidla, kterými se měl řídit jejich společný život. Tato statuta pak určila životní rytmus v dalších takových domech.¹⁰ V klášteře setrval asi pět let. Jeho život zde byl naplněn mimo jiné četbou známých mystiků, studoval Eckharta, Ruysbroeka a další. Sám se však nakonec rozhodl pro aktivní následování Boha mimo klášterní zdi a od roku 1378 se v pozici jáhna začal věnovat misijnímu kázání. Během svých vystoupení posluchače vyzýval k následování Krista, ale rovněž pranýřoval různé zlořády církve. Právě tato ostrá kritika nejspíš zapříčinila, že se Grote stal rychle pro církev nežádoucí osobou. V roce 1383 bylo nejprve jáhnům zakázáno kázat; toto nařízení nepochybně směřovalo právě proti Grotemu. Posléze byl navíc obviněn ze šíření heretických myšlenek. Grote se nevzdal a požádal tehdejšího papeže Urbana IV., aby mohl pokračovat ve své činnosti. Než se však mohl případ vyřešit, Grote roku 1374 zemřel.¹¹ Na jeho činnost navázal Florens Radewijns, Grotův blízký spolupracovník. Radewijns se neprojevil jen jako pouhý oddaný následovník svého učitele, ale také jako skutečně schopný organizátor stoupenců nové zbožnosti. Po Grotého vzoru věnoval svůj vikářský dům v Deventeru skupině, která se skládala jak z kleriků, tak i zbožných laiků; později se stala tato komunita známou pod jménem *Bratří společného života*. Radewijns se stal prvním lektorem tohoto uskupení. Podobně jako Grote kladl i on důraz na vlastní aktivitu věřících a osobní duchovní prožitek. Příslušníky komunity vedl ke každodenní praxi, která zahrnovala mimo jiné četbu *Písma*, duševní exercitia i vedení písemných záznamů o vlastních duchovních zkušenostech.¹²

⁹ SMRČKA, Jakub. *České reformní proudy 14. století a devotio moderna*. [online]. Tábor, 2008. 199 s. Doktorská disertační práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta. Školitel: prof. ThDr. Jan Blahoslav Lášek, s. 12–13. [cit. 2. 04. 2023].

¹⁰ SPUNAR, Pavel. *Česká devotio moderna – fikce a skutečnost*. In: *Listy filologické / Folia philologica*, 2004, vol. 127, no. 3/4 (2004), s. 357.

¹¹ SOUKUP, Pavel. *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, s. 26–27.

¹² Tamtéž.

O vlivu tohoto hnutí na tehdejší české země nepanuje v odborných kruzích jednoznačné přesvědčení. Někteří čeští historici (Eduard Winter, Jiří Spěváček) byli dokonce toho názoru, že Grote pro své konání našel inspiraci v tehdejších lucemburských Čechách, které měl spolu s Radewijsem poznat za svých údajných studií v Praze. Tuto domněnku se však nepodařilo skrze relevantní univerzitní prameny dosud prokázat; Grotovo jméno se mezi dosvědčenými bakaláři a mistry z Nizozemí, kteří patřili k saskému univerzitnímu národu, jednoduše nevyskytuje, a to, jak podotýká Pavel Spunar ve své publikované přednášce *Česká devotio moderna – fikce a skutečnost*, ani s přihlédnutím k jeho možným zkomoleninám. Groteho pražský pobyt tak dle Spunara „...není ničím více než jen lákavou, ale neprokázanou hypotézou.“¹³ V téže studii se Spunar rovněž staví zásadně proti užívání pojmu *devotio moderna* pro české prostředí. I další historici, vedle Spunara například Zdeňka Hledíková či nejnověji Pavel Soukup,¹⁴ proto před jeho užíváním v souvislosti s tehdejšími českými zeměmi spíše varují. Vhodnější je dle nich hovořit o reformní augustiniánské zbožnosti.¹⁵ Tato podoba „nové“ zbožnosti byla jednou z mnoha větví obrodného procesu uvnitř samotné katolické církve, tzv. observance. Tímto pojmem označujeme zpravidla různé tendence k reformě života v církevním řádu. Reformy měly vést především k návratu k původním ideálům toho kterého řádu. Tyto „nápravné“ procesy probíhaly v různých vlnách a s různou intenzitou prakticky ve všech řeholních větvích, včetně žebravých (mendikantských) řádů.¹⁶ Snahy o „očistění“ víry tedy nebyly záležitostí pouze několika málo zbožných jednotlivců a nedotýkaly se výhradně pouze stavu laického; o nápravu poměrů a rovněž prohloubení vlastního náboženského prožitku se totiž pokoušeli jak lidé vně, tak také uvnitř církve. Jak se shodují výše jmenovaní historici, odezvu našla tato specifická forma „nové zbožnosti“ i v tehdejších Čechách, a to především v prostředí augustiniánských klášterů, které Spunar označuje za „...hlavní motor změn.“¹⁷ Významnými centry augustiniánské „nové“ zbožnosti byly především kláštery v Roudnici, Rokycanech a Třeboni, v hlavním městě království byl v tomto ohledu důležitý zejména klášter augustiniánů-poustevníků na Malé Straně.¹⁸

¹³ SPUNAR, Pavel. *Česká devotio moderna – fikce a skutečnost*, s. 358.

¹⁴ SOUKUP, Pavel. *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, s. 25–43.

¹⁵ SPUNAR, Pavel. *Česká devotio moderna – fikce a skutečnost*, s. 367–368.

¹⁶ PTÁČKOVÁ, Kateřina. *Kateřina ze Sieny na cestě ke svatořečení*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2015. ISBN 978-80-7395-943-2, s. 171–172.

¹⁷ SPUNAR, Pavel. *Česká devotio moderna – fikce a skutečnost*, s. 361.

¹⁸ Tamtéž.

V augustiniánském pojetí křesťanského života bychom mohli nalézt jisté podobnosti s nizozemskou *devotio* i konkrétními praktikami bratří společného života. Obzvláště přínosný je v tomto ohledu spis *Compendium honeste vite* roudnického převora Petra Clarificatora, který sepsal coby instrukci k duchovnímu životu pro arcibiskupa Jana z Jenštejna, jemuž sloužil jako kaplan. Nejzákladnější podobnost mezi augustiniánskou spiritualitou tak, jak je prezentována v *Compendiu*, a nizozemskou „novou“ zbožností spatřuje Soukup především v Clarificatorově důrazu na individuální zbožnost. Více než církevní obřady či svátosti zajímá roudnického převora prožitek jednotlivce a jeho osobní vztah k Bohu. Také ve velkém důrazu na duchovní cvičení (*pietatis exercicia*) se Clarificator v podstatě shoduje s nizozemskou *devotio*; zasazuje se zejména o častou a pokornou modlitbu, zbožnou četbu, každodenní sebezpytování (*discussio cottidiana*) a rozjímání (*frequens consideracio*).¹⁹ Právě klášterní, zejména augustiniánské prostředí je tedy v českých zemích tím, kde Soukup, Spunar i další spatřují skutečné kořeny „pravé“ „nové“ zbožnosti v našem prostředí.²⁰ Laické, byť zbožné aktivity neměly v tomto ohledu po dlouhou dobu přílišnou váhu. Už v tomto lze spatřit podstatný rozdíl mezi projevy „nové“ zbožnosti v obou zemích; zatímco v Nizozemí byly poloreligijní či poloklášterní kroužky a skupinky významným zdrojem obrodného náboženského hnutí, v Čechách měly spíše okrajový význam, jenž se zvýšil až těsně před vypuknutím husitské revoluce. Laické pokusy o prohloubení vlastního náboženského života navíc dle Spunara čerpaly naráz z množství různých zdrojů a rozbíhaly se tak několika různými směry; někdy se dle něj dokonce s ideály „nové“ zbožnosti v Čechách zcela míjely.²¹

Odlišné zdroje vzniku nejsou jediným rozdílem mezi těmito dvěma obrodnými hnutími. Být se oba proudy navzájem jistým způsobem podobaly ve svém obsahu, výrazně se odlišovaly ve strategii jeho naplňování, jak nejposledněji upozornil Soukup. Augustiniánské zbožnosti dle něj scházela zejména obdoba meditativní praxe a jejích písemných pomůcek, typická pro severozápadní *devotio*; na rozdíl od stoupenců této zbožnosti také dle Soukupa nekladli roudničtí augustiniáni přesprávný důraz na laický živel a jeho povznesení. Rozdílný vztah zaujímal obě reformní hnutí také ke kazatelství. Zatímco severozápadní *devotio* byla alespoň ve svých počátcích s touto praxí úzce propojena, augustiniáni, ale ani kartuziáni a další představitelé aktuálních

¹⁹ SOUKUP, Pavel. *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, s. 36–39.

²⁰ SPUNAR, Pavel. *Česká devotio moderna – fikce a skutečnost*, s. 359.

²¹ Tamtéž.

spirituálních tendencí v oblasti řeholních společenství na něj dle Soukupa nekladli nijak výjimečně silný důraz.²² Tímto se augustiniánská zbožnost výrazně odlišovala nejen od severozápadní *devotio*, ale rovněž od „domáciho“ českého reformního hnutí, které právě v kázání našlo svůj hlavní sdělovací prostředek. Pozornost tomuto specifickému proudu budeme věnovat v následující podkapitole, ve které blíže představíme české pozdně středověké kazatelské prostředí a některé jeho významné reprezentanty.

1.2 Kazatelství v pozdně středověkých Čechách

Se soustavnou kazatelskou činností v českém prostředí lze počítat nejdříve ve druhé polovině 12., respektive první polovině 13. století.²³ Ve městech tehdejšího českého království přispěly k rozvoji homiletického žánru a jeho etablování ve 13. až 14. století významně mendikantské řády.²⁴ Vůbec nejaktivněji se v tomto směru projevovali dominikáni, jejichž důraz na kazatelskou činnost je patrný už v oficiálním názvu jejich řádu.²⁵ „Bratři kazatelé“ vytvořili vlastní kazatelský model, kterým se, byť částečně nevědomě, později inspirovali také čeští reformátoři. V téže době se v Čechách zároveň rozšiřovala řada oblíbených kazatelských sbírek zahraničních dominikánů.²⁶

Jednou z nejvýraznějších postav domácí kazatelské scény 1. poloviny 14. století a „vzorným“ příkladem výše popsaných dominikánských snah se stal Peregrin z Opolí (†1333). Dominikánský převor a provinciál slezského původu byl rovněž činným literátem.²⁷ Za jeho nejdůležitější literární počín je považována jeho dvojdílná sbírka latinsky psaných kázání: *Sermones de tempore* neboli kázání o svátcích liturgického roku a *Sermones de sanctis*, tedy kázání o svátcích konkrétních světců. Význam Peregrinova kazatelství pro naše prostředí spočívá zejména v tom, že patřil mezi průkopníky thematického sermonu.²⁸

²² SOUKUP, Pavel. *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, s. 40.

²³ UHLÍŘ, Zdeněk. *Počátky reformního kazatelství v českých zemích ve třetí čtvrtině 14. století*. In: BRACHA, Krzysztof a Martin NODL, ed. *Česko-polské kazatelské vztahy ve středověku*. Praha: Filosofia, 2016. Colloquia mediaevalia Pragensia. ISBN 978-80-7007-451-0, s. 17.

²⁴ MAREK, Jindřich. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích: Studie o Jakoubkově postile z let 1413–1414*, s. 17.

²⁵ Celý název řádu dominikánů zní *Řád bratří kazatelů*, latinsky *Ordo (Fratrum) Praedicatorum*, odtud pak zkratka *O.P.* nebo *OP* uváděná za jménem.

²⁶ MAREK, Jindřich. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích: Studie o Jakoubkově postile z let 1413–1414*, s. 17.

²⁷ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 8070213051, s. 47.

²⁸ SOUKUP, Pavel. *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, s. 299.

Na Peregrinovo kazatelské dílo svým způsobem navázal „...*horlivý český nápravce mravů*“²⁹ Milíč z Kroměříže (†1374),³⁰ ve své době nejoblíbenější a dodnes zřejmě nejznámější představitel předhusitských reformních snah.³¹ Dominikánský kazatelský styl dále po formální stránce rozvíjel, avšak proměňoval, a tím také inovoval jeho obsah.³² Stěžejním tématem jeho kázání se stala kritika mravů kléru, vystupoval proti svatokupectví i dalším nepřístojnostem, kterých se tehdy někteří představitelé církve dopouštěli. Skrze kázání se ovšem snažil napravit také laiky. Z raného období jeho kazatelské činnosti pochází sbírka latinských kázání *Abortivus*, pronesená ke kněžím a studentům. Milíčovo dílo je mj. charakteristické svými výraznými eschatologickými a apokalyptickými prvky. Své názory na blížící se konec světa a příchod Antikrista vyložil například v kázání *Sermo de die novissimo* a ve spisku *Libellus de Anticristo*. V traktátu *Epistula ad papam Urbanum V.*, který Milíč adresoval papeži Urbanovi V., nastínil své návrhy na reformu církve; vybízí zde papeže k nápravě špatných poměrů uvnitř církve a také ke svolání všeobecného koncilu. Z Milíčovy pozdní kazatelské činnosti lze jmenovat jeho druhou kazatelskou příručku *Gracie Dei*, postily *Quadragesimale* a *Sermones super „Venite post me“* či jeho *Synodální kázání*, které z pověření arcibiskupa třikrát přednesl duchovenstvu pražské arcidiéze. Milíč je rovněž autorem českých i německých modliteb.³³

Milíčovým předchůdcem a v jistém ohledu rovněž vzorem byl starší kazatel a augustinián německého původu Konrád Waldhauser (†1369).³⁴ Stejně jako u Milíče lze i v případě Konrádova díla pozorovat reformní snahy, projevující se mimo jiné v jeho požadavku na morální život kněží, v jejichž případě kritizoval zejména svatokupectví, jakož i apel na řádně vedený život po vzoru křesťanského ideálu, o který by měli usilovat všichni věřící. Prosazoval autoritu Bible, velký důraz kladl na pojem *veritas*.³⁵ Nejčastěji tvořili Waldhauserovo publikum pražští němečtí měšťané, ke kterým kazatel promlouval v rodné řeči, latinsky pak kázal duchovním a studentům

²⁹ MAREK, Jindřich. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích: Studie o Jakoubkově postile z let 1413–1414*, s. 18.

³⁰ K osobnosti Milíče z Kroměříže podrobně LOSKOT, František. *Milíč z Kroměříže, otec české reformace*. Praha: Volná myšlenka, 1911. Velicí mužové české reformace.

³¹ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, s. 202.

³² UHLÍŘ. *Počátky reformního kazatelství v českých zemích ve třetí čtvrtině 14. století*, s. 17.

³³ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura do roku 1400*, s. 203–205.

³⁴ K osobnosti Konráda Waldhausera podrobně LOSKOT, František. *Konrad Waldhauser, řeholní kanovník sv. Augustina, předchůdce Mistra Jana Husa*. Praha: Volná myšlenka, 1909. Knihovna Volné myšlenky.

³⁵ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, s. 201–202.

pražské univerzity.³⁶ Právě pražským studentům zasvětil Waldhauser svou *Postillu* (celým názvem *Postilla studencium sancte universitatis Pragensis*), která se za kazatelova života těšila velké oblíbenosti. Významným spisem je *Apologia*, kterou se Waldhauser bránil proti veřejným útokům mendikantů, s nimiž se dostal do závažných sporů. *Apologia* nabízí nejenom podrobný popis průběhu sporu včetně znění žalobních článků, ale dosvědčuje rovněž Waldhauserovy reformní postoje, popsané výše.³⁷

Z úsilí obou zmíněných kazatelů vycházel ve svých vlastních reformních snahách také nejmladší příslušník této slavné trojice, Matěj z Janova (†1393).³⁸ I jeho kázání se nesla v duchu kritiky tehdejších poměrů, zejména se vyhrazoval proti přehnanému uctívání světců a jejich ostatků. Více než svými dochovanými kázáními však proslul spíše teoreticky zaměřenými teologickými spisy.³⁹ Jak upozorňuje Soukup, není to proto, že by snad Janov kazatelskou činnost zanedbával, z jeho vlastního kazatelského díla však nezůstalo zachováno mnoho, pouze několik jednotlivých kázání, resp. jejich zlomků.⁴⁰ Z těch i z dalšího lépe zachovaného Janova literárního díla lze stručně charakterizovat hlavní myšlenky, kterým věnoval pozornost: vystupoval především proti přehnanému uctívání náboženských obrazů, svatých a jejich ostatků, naopak věřícím doporučoval co nejčastější, nejlépe každodenní přijímání. Tyto stěžejní myšlenky rozpracoval nejdůkladněji ve svém hlavním díle, *Regulae Veteris et Novi Testamenti*, které rozdělil do pěti knih. Pět knih Regulí je považováno za vůbec první teoretické či systematické dílo české reformní teologie, které v dalším vývoji ovlivnilo díla některých mladších představitelů českého reformního kazatelství. Nejvíce je tento vliv patrný v díle Jakoubka ze Stříbra a Mikuláše z Drážďan. Janov je rovněž autorem traktátů *Super passione Cristi* a *De decem preceptis*.⁴¹

Poslední tři prezentovaní kazatelé bývají obvykle označováni coby první inspirátoři českého reformního hnutí. V jejich kazatelské, případně další literární činnosti lze vysledovat několik podobných prvků, které považujeme za příznačné pro reformní snažení: kritiku duchovenstva, apel na jejich morální život, vedený v duchu

³⁶ Tamtéž.

³⁷ SMRČKA, Jakub. *České reformní proudy 14. století a devotio moderna*, s. 86.

³⁸ K osobnosti Matěje z Janova podrobně SKALICKÝ, Karel, LÁŠEK, Jan. *Blahoslav Mistr Matěj z Janova ve své a v naší době: sborník z vědeckého symposia, konaného na Teologické fakultě Jihočeské univerzity 29.-30. listopadu 2000*. Brno: L. Marek, 2002. *Pontes pragenses* (L. Marek). ISBN 80-86263-36-3; LOSKOT, František. *M. Matěj z Janova*. Praha: Volná myšlenka, 1912. Velicí mužové české reformace.

³⁹ NECHUTOVÁ. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, s. 205–207.

⁴⁰ SOUKUP, Pavel. *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, s. 87.

⁴¹ NECHUTOVÁ. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, s. 205–206.

apoštolského ideálu, jakož i důraz na řádně vedený život laiků. Pro reformní kazatelství je dále typický důraz na aktivní náboženskou činnost laických věřících, tak, jako ji požadoval například Milíč z Kroměříže, projevující se mimo jiné velmi častým až denním přijímáním. Za nejdůležitější charakteristický prvek vůbec je považováno zdůrazňování kazatelského poslání, které někteří příslušníci hnutí dokonce vyvyšovali nad autoritu církevních vrchností.⁴² Příkladem těchto tendencí může být opět Milíč, který kazatelům přiznával zvláštní statut a považoval je za nástroj spásy v boji proti Antikristovi a jeho věrným, kteří dle Milíče pronikli do vnitřních kruhů církve. Tento postoj vůči kazatelskému poslání s eschatologickým prvkem převzal od Milíče i Matěj z Janova. Také on spatřoval v dobrých kazatelích ty, kteří v konečné bitvě dobra a zla napomohou k rozhodující porážce Antikrista a jeho věrných společníků. Ve své interpretaci posledních událostí existence světa zachází Janov ještě dál, proroka Eliáše nechápe jako jedinou bytost, nýbrž jako „...*celý zástup svatých kazatelů*“,⁴³ kteří budou působit v jeho jméně.⁴⁴ Otázka kázání byla tedy pro české reformní hnutí zásadním, bytostným prvkem.

Hlavním cílem této práce, jak již bylo nastíněno v úvodu, bude analýza kazatelské činnosti Johlína z Vodňan, během které se zaměříme mimo jiné také na výše vytyčené prvky, charakteristické pro reformní kazatelství. Na jejím základě určíme, zda můžeme tyto typické znaky pozorovat rovněž v Johlínově kazatelském projevu. Nejprve se však s předmětem našeho zájmu alespoň stručně seznámíme v následující kapitole.

⁴² SOUKUP, Pavel. *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, s. 366.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Tamtéž, s. 85.

2 Kazatel Johlín z Vodňan

Vedle „velikánů“ své doby, které jsme si představili v předešlé kapitole, stály také další pozoruhodné osobnosti z řad duchovenstva, jejichž jména jsou dnes sice veřejnosti často již prakticky zapomenuta, přesto bychom jejich odkaz neměli přehlížet. I někteří další klerici byli změnám naklonění, ve svém boji však ne tak výrazní: a samozřejmě tu byla i druhá strana těch, kteří s názory nespokojených kazatelů nesouhlasili a z různých důvodů po žádné změně netoužili. V této názorově pestré směsce duchovních bychom našli také osobu Johlína z Vodňan (†1416). Kněze a příslušníka řádu augustiniánů-křížovníků není zcela jednoduché zařadit k jedné ze stran konfliktu. Na rozporuplnost tohoto kazatele naráží ve studii *Předhusitský kazatel a básník Johlín z Vodňan v Trutnově* také historik František Michálek Bartoš. Mimo jiné zde tvrdí, že když nový betlémský kazatel a nástupce Mistra Jana Husa Jakoubek ze Stříbra hovořil o řeholnících, „...kteří (kdysi) znali zákon Boží, ale nemají odvahu jej provádět ze strachu před představenými,“⁴⁵ měl na mysli nepochybně také právě Johlína. Ten byl dle Bartošova mínění někým, kdo rovněž „...připravoval revoluci, třebaže, když nastala, nenašel sil, aby se k ní přidal.“⁴⁶ Můžeme však s takovým závěrem souhlasit? Protože informací, tím méně ověřených, máme o Johlínově životě jen poskrovnu, odpověď na tuto a další otázky, které by nám umožnily kazatelovu osobnost blíže poznat, musíme hledat především v jeho díle.

2.1 Známé životní údaje

Nejpečlivěji se Johlínově osobnosti doposud věnoval Rudolf Říčan, církevní historik, farář Českobratrské církve evangelické a profesor Husovy československé evangelické fakulty bohoslovecké⁴⁷ v Praze.⁴⁸ V roce 1930 mu byla ve *Věstníku Královské české společnosti nauk* otištěna rozsáhlá studie *Johlín z Vodňan, křížovník kláštera zderazského*, která je do současnosti informačně nejobsáhlejším bibliografickým zpracováním kazatelova života, o kterém máme dnes díky Říčanovu pečlivému studiu pramenů a archivních materiálů o něco konkrétnější představu.

⁴⁵ BARTOŠ, F. M. *Předhusitský kazatel a básník Johlín z Vodňan v Trutnově*. In: *Krkonoše - Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. Trutnov, 1967, Sv. 3, s. 59.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Od roku 1950 Komenského evangelické bohoslovecké fakulty (KEBF).

⁴⁸ NEŠPOR, Zdeněk R. *Malý slovník českých nekatolických náboženských osobností 20. a 21. století*. Praha: Kalich, 2019. ISBN 978-80-7017-261-2, s. 317–318.

Základní informace a významné mezníky Johlínova života, které mohly mít na podobu jeho literárního díla jistý dopad, se pokusíme stručně nastínit i zde.

Neznámou informací je pro nás již rok Johlínova narození, obecně se proto v této souvislosti uvádí pouze konec 14. století bez bližšího určení. Podobné nejasnosti panují i ohledně Johlínova dětství a raného mládí, o kterém nemáme prakticky žádné informace. Teprve od roku 1389 máme o Johlínově působení jisté zprávy. Víme, že v této době byl již nějaký čas členem kanovnického řádu křižovníků Božího hrobu⁴⁹ a rovněž sloužil jako farář v Trutnově. V roce 1389 přišel do Prahy, kde směnou získal faru U sv. Václava na Zderaze na Novém Městě pražském. Právě na tomto místě vzniklo Johlínovo nejslavnější dílo, trojdílná *Zderazská postila*, kterou si více přiblížíme v následující podkapitole. Rovněž se zde však ocitnul ve víru několika sporů, jež se s ním táhly ještě několik dalších let.⁵⁰ Těmto rozepřím věnoval pozornost vedle Říčana již zmiňovaný F. M. Bartoš ve studii *Předhusitský kazatel a básník Johlín z Vodňan v Trutnově*. První velkou roztržkou byl spor s laickým náboženským bratrstvem, které v Johlínově farnosti na území tehdejšího Dobyčtího trhu vybudovalo kapli Božího těla. Od června roku 1403 se konflikt rozšířil i na nového majitele kaple, jímž byl český národ pražské univerzity, tehdy zastoupený mistrem Janem Husem.⁵¹ Bylo by jistě zajímavé sledovat, jak a vůbec zda se Johlínův vztah vůči Husovi ubíhajícími roky nějakým způsobem transformoval. Jistě můžeme říci pouze to, že bychom jej za mistrova příznivce pravděpodobně označit nemohli. Johlín umlčeného Husa přežil jen o krátký čas, zemřel někdy v roce 1416. Lze tak předpokládat z pramenů, které dokládají uprázdňení Václavské fary téhož roku a 18. prosince pak její předání jistému Bohuňkovi.⁵² Johlín se tak jen o několik málo let vyhnul bouřím, které ve jménu jeho bývalého protivníka otráslly vším tím, co náš kazatel před svou smrtí znal.

2.2 Dílo

Dlouhou dobu byla za Johlínovu nejvýznamnější práci považována takzvaná *Zderazská postila* (1403–1404), pojmenovaná dle jeho tehdejšího působiště, kláštera na Zderaze. Velké oblíbenosti se těšila zejména v kláštorech, kde se dochovala převážná

⁴⁹ Celým názvem *Řád křižovníků Božího hrobu jerusalemského pod řeholí Svatého Augustina*.

⁵⁰ ŘÍČAN, Rudolf. *Johlín z Vodňan, křižovník kláštera zderaského*. Praha, 1930. [Zvl. ot.: Věstník král. čes. společ. nauk. Tř. I. Roč. 1929].

⁵¹ Tamtéž, s. 8–11.

⁵² ŘÍČAN, Rudolf. *Johlín z Vodňan, křižovník kláštera zderaského*, s. 12.

část jejích rukopisů.⁵³ Ještě poměrně značnou dobu po Johlínově smrti nacházíme v pramenech o *postile* zmínku, a to díky jistému M. Janu Hertembergerovi, který si v roce 1496 pořídil jeden z jejích tří svazků. Pak se však znalost Johlínova odkazu v podstatě ztrácí a kdysi oblíbené dílo na delší dobu upadlo v zapomnění. „Znovuzrození“ se pak *postila* dočkala v 17. století díky Bohuslavu Balbínovi (†1688), který se o ní vyjadřoval s velkým obdivem; jejího autora pak označil jako „...přeslavného svého času v Čechách kazatele.“⁵⁴

Dalším neméně významným dílem je sbírka postních kázání, známá jako *Quadragesimale admontské*, pojmenovaná tentokrát podle rakouského města Admont, ve kterém byl kodex obsahující sbírku původně uložen.⁵⁵ Autorství tohoto díla bylo poměrně dlouho v odborných kruzích předmětem sporů. Se závěry F. M. Bartoše, který si byl Johlínovým autorstvím jistý,⁵⁶ nesouhlasí například Jana Nechutová.⁵⁷ Kladně se v této otázce naopak vyslovily autorky editovaného vydání *Quadragesimale*, jenž nám v této práci slouží jako výchozí pramen. Ty stejně jako Bartoš upozorňují především na velmi výrazné podobnosti mezi tímto dílem a známější *Zderazskou postilou*.⁵⁸

Johlínův styl vyjadřování je originální a nápaditý a díky některým specifickým znakům pak skutečně poměrně snadno rozpoznatelný. Mezi vůbec nejcharakterističtější prvky Johlínova literárně-autorského stylu patří bohaté používání různorodých exempel. Nejednalo se sice o rys vlastní pouze jeho tvorbě, neboť ve 13. a 14. století dosáhla obliba užívání exempel v Čechách svého vrcholu,⁵⁹ hojnost, s jakou jimi kazatel své promluvy obohacoval, je však i přesto přinejmenším pozoruhodná; jeho *Zderazská postila* je dodnes považována za vůbec nejvydatnější zdroj exempel v sekundárním využití.⁶⁰ Výjimku pak v tomto směru nepředstavuje ani *Quadragesimale admontské*, které nás v této práci zajímá především. Napříč celým dílem nalezneme téměř 50

⁵³ Tamtéž, s. 13.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ FLORIANOVÁ, H. et al. *Úvod*. In: FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské*, (ed.), Praha: OIKOYMENH, 2006. Fontes Latini Bohemorum. ISBN 80-7298-152-8.2006, s. XIII.

⁵⁶ BARTOŠ, F. M., *Původce Quadragesimale admontského*. In: *Jihočeský sborník historický*, Roč. 16, 1947, č. [2], s. 45.

⁵⁷ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura středověku*. Praha, 2000, s. 178.

⁵⁸ FLORIANOVÁ, H. et al. *Úvod*. In: FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské*, (ed.), s. XXXVII–XLI.

⁵⁹ VIDMANOVÁ, Anežka. *Exempla v království českém*. In: DVOŘÁK, Karel a Kamil BOLDAN, LUFFER, Jan, ed. *Soupis staročeských exempel: Index exemplorum paleobohemicorum*. 2., rozšířené a opravené vydání. Praha: Argo, 2016. Folkloristika. ISBN 978-80-257-1767-7, s. 15–17.

⁶⁰ Tamtéž, s. 16.

případů použití exempli,⁶¹ a to i přes to, jak autorky reeditované verze upozorňují, že sám Johlín se nad jejich velkou oblibou u posluchačů oproti „závažným“ myšlenkám pohoršoval.⁶² Činí tak například na Bílou sobotu, kdy si stěžuje, že lidé navštěvují kázání spíše kvůli oněm zábavným příběhům než kvůli kazatelovu slovu.⁶³ Navzdory tomu Johlín kázání toho dne překvapivě zakončuje další bajkou – předtím si však své konání nezapomene před přítomnými náležitě ospravedlnit: „...*přesto vždycky přidávám bajku, kvůli pravdě. Ambrož totiž říká, že účelem bajky je podněcovat k pravdě, a proto se může vyprávět.*“⁶⁴ O tom, že tento demonstrováný přísný postoj zastával kazatel spíše jen „na oko“, svědčí i to, že Johlín své vážné promluvy často a s oblibou obohacoval ještě o další epické vložky, včetně různých přirovnání či legend, nebo o různá vyprávění načerpaná například z kronik či encyklopedické literatury.⁶⁵ Tato beletrizace, charakteristická jak pro *Quadragesimale admontské*, tak pro *Zderazskou postilu*, je dána určením těchto sbírek pro lidovou zbožnost. Jak již bylo vysvětleno v předchozí kapitole, postupně docházelo ke značnému rozšíření okruhu recipientů kazatelského žánru a objevovaly se požadavky, aby kázání mohla být snadno přijímána, a to nehledě na úroveň vzdělání jejich posluchačů.⁶⁶ Často nevzdělaní zástupci z prostého lidu, takzvaní *vulgares*, tvořili převážnou část také Johlínova publika.⁶⁷ Mimo již zmíněnou beletrizaci kazatelského projevu o tom svědčí také to, že Johlín svá kázání pronášel v češtině. Latinský záznam řeči pak pořídil, jak se domnívají autorky edice, některý z přítomných posluchačů přímo během kázání.⁶⁸

Johlínovy snahy o živý a poutavý výklad a všechny zmíněné zábavné vložky však neměly posluchače pouze zaujmout, ale rovněž je přimět k opravdovému naslouchání a především je pak pohnout k určitému způsobu chování.⁶⁹ Hlavním

⁶¹ Florianová, H. et al. *Úvod*. In: FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské*, (ed.), s. LIII.

⁶² Tamtéž, s. XLVI.

⁶³ „Dnes chodí více lidí (do kostela) kvůli tomu, aby si poslechli bajky, než aby vyslechli kázání... Z tohoto důvodu jsou zde mnozí i dnes.“ FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské*, (ed.), s. 662.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Florianová, H. et al. *Úvod*. In: FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské*, (ed.), s. LIII.

⁶⁶ MAREK, Jindřich. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích: Studie o Jakoubkově postile z let 1413–1414*, s. 19.

⁶⁷ Florianová, H. et al. *Úvod*. In: FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské*, (ed.), s. XV.

⁶⁸ Tamtéž, s. XXIII–XXIV.

⁶⁹ MAREK, Jindřich. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích: Studie o Jakoubkově postile z let 1413–1414*, s. 13.

smyslem všech kazatelských promluv tedy byla vždy výzva k upřímnému pokání a následně k aktivní snaze o nápravu. Johlínova kázání nejsou výjimkou; zkaženost tehdejšího světa a pokleslé mravy společnosti, jakož i výzvy k nápravě tohoto stavu jsou bez pochyby nejdůležitějším a nejfrekventovanějším tématem promluv také našeho kazatele. Doba, ve které Johlín žil a kázal, byla skutečně plná nejrůznějších strastí a problémů, ať už bychom si ukázali na dlouhotrvající krizi církve, složitou politickou situaci v Českých zemích nebo všudypřítomné morové epidemie. Nemůže nás pak překvapit, že i lidé ze vzdělanějších kruhů mnohdy propadali chmurným představám a někteří pak považovali svůj věk dokonce za dobu blížícího se konce světa. Výjimkou, jak se zdá, není ani náš kazatel, který velmi pozorně, a můžeme říci se značným znepokojením, sleduje dění kolem sebe a v kázáních pak na nejrůznější hříchy, kterých se v jeho očích tehdejší společnost dopouštěla, ukazuje.

Quadragesimale admontské nám však i přesto nabízí mnohem více než jen přísná kárající slova, hrozby a výzvy k nápravě. Díky Johlínovu vypravěčskému talentu a poutavému líčení tehdejšího života nám před očima vyvstává barvitý a téměř živý obraz společnosti na konci 14. století.⁷⁰ Tento pestrý svět a především některé z jeho aktérů, které se podařilo našemu kazateli někdy tak poutavě vylíčit, se pokusíme přiblížit dále v průběhu práce. Jak již bylo zmíněno dříve, naše pozornost se bude soustředit zejména na příslušníky duchovenstva ve srovnání s představiteli laického stavu. Ještě před samotnou analýzou role těchto dvou skupin v *Quadragesimale admontském* si však v následující kapitole nejprve charakterizujeme a osvětlíme, jakou úlohu sehrávaly tyto dva stavy ve středověké společnosti.

⁷⁰ Florianová, H. et al. *Úvod*. In: FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské*, (ed.), s. XXIII.

3 Klerici a laici ve středověké společnosti

Ještě předtím, než se pustíme do samotné analýzy, je důležité si stanovit, s jakými hlavními pojmy budeme v jejím průběhu pracovat, uvědomit si, v jakém významu je chápeme, a vymezit je na tomto místě tak, aby nedošlo k případnému nedorozumění. Hlavní pozornost v práci soustředíme na dva rozdílné stavy (*ordines*) středověké společnosti, na stav duchovní a stav laický. Z tohoto důvodu hojně operujeme s pojmy jako *klér*, *klerik/klerici* a *laik/laici*. Ani v dnešní době nemají tyto výrazy jedinou definici a rovněž v minulosti byly chápány, v závislosti na okolnostech, poněkud odlišně. Zatímco v této práci označujeme pojmem klerik pouze příslušníky církevní hierarchie, ve středověku spadali obvykle do této kategorie rovněž světští členové univerzity. Pod pojmem laik pak chápeme tu část obyvatelstva, která nebyla součástí církevních mocenských struktur; s církví je spojovala jejich víra, nikoliv úřad. Naše chápání těchto pojmů se tak shoduje s tím, jak je definuje *Ottův slovník naučný*, který vymezuje výraz *clerus* jako „...stav duchovní, v katolické církvi souhrn osob, zvláštním svěcením službě boží oddaných, opatřených mocí duchovní, již ostatní věřící nejsou účastni, a dle jistých zákonů sobě navzájem podřízených.“⁷¹ Jak se zde dále uvádí, „...členem duchovního stavu (klerikem) může se státi toliko katolický křesťan mužského pohlaví a stává se jím skrze přijetí tonsury či postřížin, odkudž postupuje ku čtveru nižších svěcení (*ostiarus, lector, exorcista, acolythus*), pak ku trojímu svěcení vyššímu (*podjáhenství, jáhenství a kněžství*), jehož nejvyšší stupeň jest svěcení biskupské. Člen duch. stavu, zvláště který vyšších svěcení přijal, rozeznává se od nekneží či laiků podstatně, tak že např. jáhen nebo kněz nikdy nemůže státi se laikem, i kdyby od víry odpadl. Papež má svěcení biskupské, zaujímá však co do pravomoci nejvyšší stupeň v duch. stavu, z jehož členů skládá se hierarchie.“⁷² S touto definicí výrazu *klérus* budeme v této práci zacházet i my. Pod pojmem klerik tedy nebudeme chápat příslušníka univerzitní organizace, který není zároveň členem duchovenského stavu, ale pouze ty osoby, které k tomuto stavu skutečně náležely a byly řádnými členy církevní hierarchie.

⁷¹ *Ottův slovník naučný - illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl 5, C – Čechůvky. Praha: J. Otto, 1892, s. 458.

⁷² Tamtéž.

Pod výrazem *laikové* uvádí *Ottův slovník naučný* tuto definici: „*Laikové* (z řec. *laos, lid*) v katolické církvi všichni kromě kněžstva. S počátku byli tak zvaní též mniši, nyní však slují v klášteřích bratry laiky (*fratres conversi, konvers, sorores conversae, konversky*), kdož složivše pouze slib poslušnosti nedosáhli svěcení a obstarávají obyčejně v klášteře práce domácí, někdy též řemeslné a umělecké. Na rozdíl od řeholníků nazývají se též ostatní kněží kněžskými laiky, světskými: kněz, jehož posvěcení trestem zrušeno, stává se laikem. Ze středověku, kdy vědy byly pěstovány téměř výhradně v klášteřích a kněžstvem, udržel se název l. ve smyslu neučení, nezsvěcení, neukové. – Nadání, jež zakladatel nevyhradil pouze kněžím, sluje n. laické.“⁷³ Rovněž tato definice bude v práci užívána jako výchozí. Pod pojmem laici jsou zde označováni všichni příslušníci církve, kteří nenáleží ke kléru, jehož charakteristika byla definována výše.

Církev se již ve svém raném období pokoušela řádně rozlišit oba stavy a dát oběma náležitou právní definici. Nejstarší známé doslovné rozlišení kleriků a laiků nalezneme v dopisu papeže Klimenta I. z konce 1. století. Zatímco v dobách minulých označoval řecký výraz *kleros* souhrnně všechny věřící křesťany, nyní nově náležel pouze kněžstvu, ke kterému v opozici stál *laikos*, prostý lid. K potvrzení tohoto rozlišení docházelo pak i na prvních církevních koncilech, pořádaných v průběhu 4. století poté, co bylo křesťanství nejprve zlegalizováno a později i ustanoveno jako oficiální náboženství římské říše. Nové a zásadní důležitosti dosáhla otázka rozlišení kleriků a laiků v 11. století.⁷⁴ Gregoriánská reforma silněji než jiná církevní nařízení v dobách minulých oddělila duchovní osoby od laických, mimo jiné striktním zákazem kněžského manželství, resp. konkubinátu. Situaci ovlivnil také postupně se rozhořivající boj mezi světskou a církevní mocí, takzvaný boj o investituru.⁷⁵ Rostoucí vliv světské moci vedl církve v čele s papežem mimo jiné k tomu, aby lépe definovali postavení a role příslušející jak klerikům, tak laikům. Formulovat rozdíly mezi těmito dvěma stavy se pokusil například Gratianus (†před rokem 1160) ve svém *Dekretu* (*Concordantia discordantium canonum*): „*Jsou dva druhy křesťanů. Jeden má sloužit Bohu, oddává se kontemplaci a drží se stranou světského ruchu: ten patří ke klerikům [...], tj. ,vyvoleným‘. Ti nesmějí nic vlastnit, musí mít všechno společné. Druhý druh křesťanů*

⁷³ *Ottův slovník naučný - illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl 15, Krajčij – Ligustrum. Praha: J. Otto, 1900, s. 567.

⁷⁴ LE GOFF, Jacques, Franco ALESSIO a Jean-Claude SCHMITT. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-545-3, s. 295.

⁷⁵ LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*. Praha: Odeon, 1991. ISBN 80-207-0206-7, s. 113.

jsou laikové, což v latině značí ‚lid‘; tito mohou vlastnit světské statky, je jim dovoleno uzavírat sňatky, obdělávat půdu, zahájit spravedlivý boj. Přinášejí své obětiny na oltář a odvádějí desátky.“⁷⁶

Tato pasáž stručně ukazuje na základní rozdíly mezi oběma stavy, tj. duchovním a světským. Stanovuje, co si klerici a laici mohou, a naopak nesmí dovolit, a viditelně rozřazuje oba stavy do zcela odlišných sfér působnosti, byť nepřímo. Klerici nemají dle Gratiana právo ani nároky na vlastnictví jakéhokoliv hmotného majetku, o vše se musí dělit s ostatními; tím je demonstrována jejich příslušnost k duchovní sféře. Laikové mohou nejenom vlastnit majetek, ale také si užívat dalších pozemských radostí, včetně například manželského svazku; tím vším jasně náležejí do sféry světské. Povinnosti, které jim zde Gratianus připisuje, nejsou nijak komplikované: laici mají odvádět daně a přinášet obětiny – v širokém slova smyslu lze pod tímto výrazem chápat vše, co může věřící nabídnout Bohu, nikoliv tedy pouze hmotné předměty, ale rovněž například modlitbu či dobrý skutek. K povinnostem duchovních činitelů se zde Gratianus nevyjadřuje, jeho názor na tuto problematiku však nacházíme v *Dekretu* rovněž: „*Hůře se totiž proviňují preláti (představení/duchovní) na lidu, a proto mají být tito krutěji trestáni než ostatní, jak praví b. Řehoř: „Preláti (představení/duchovní) musí mít na mysli, že pokud se někdy dopustí čehokoli zvráceného, zasluhují si tolik smrtí, kolik takových příkladů zkázy předají svým svěřencům. Proto je nezbytné, aby se o to ostražitěji chránili od provinění, neboť jejich zvrácenosti nepřinesou smrt jen jim samotným.“*⁷⁷ Tento úryvek jasně dokazuje vyšší nároky, jež byly na duchovní činitele kladeny. Gratianus tvrdí, že klerici musí dbát velmi pečlivě na vlastní správné jednání, neboť jsou to právě oni, ke kterým jejich svěřenci (tj. věřící, o které duchovní pečují) vzhlíží a kterým by měli jít klerici správným příkladem. Nedbají-li však duchovní na tuto skutečnost a prohřešují se nedobrymi skutky, je jejich vina dle Gratiana hned dvojnásobná; nejen, že hříšným chováním trpí jejich vlastní duše, ale svým špatným příkladem svádějí do podobných vod rovněž věřící, kterým by měli být správně vzorem. Tak nepořádní klerici odsuzují k zatracení nejen sebe, ale rovněž své svěřence, které by přitom měli vést ke spasení. O vyšších nárocích na klér svědčí Gratianus i dále, mimo jiné tvrdí, že by klerik měl svými ctnostmi a ušlechtilými vlastnostmi převyšovat laické věřící: „*Proto je vyžadována přítomnost lidu při svěcení kněze, aby všichni věděli a byli*

⁷⁶ LE GOFF, Jacques, Franco ALESSIO a Jean-Claude SCHMITT. *Encyklopedie středověku*, s. 295.

⁷⁷ FRIEDBERG, Emil. *Decretum Gratiani* (ed.), Lipsko: Tauchnitz, 1879. Causa 11, questio 3, canon 3 (sv. 1., col. 642–643).

*si jisti, že byl na kněze vybrán člověk, který je více než ostatní lidé ctihodný, učený, svatý, který více než ostatní vyniká ctnostmi. Necht' je u toho přítomen lid, ať pak dodatečně nezní stížnosti, ať si nikdo nestěžuje.*⁷⁸

Není zřejmě nijak překvapivé, že se Gratianovy představy stejně jako řada dalších idejí uplatňovaly lépe v teorii než v praxi. Gratianus popisoval ideální stav, který byl však často od reality značně vzdálený. O tom se přesvědčíme ve dvou následujících kapitolách, ve kterých se budeme věnovat analýze dvou vybraných kazatelských textů. Jak dále uvidíme, nejrůznější zlořády uvnitř církve jsou tématem, kterému oba kazatelé věnovali ve svých dílech mnoho prostoru a pozornosti, a mohou nám tak být důkazem, jak moc se mnohdy realita duchovního stavu odlišovala od Gratianových spíše idealistických představ.

⁷⁸ FRIEDBERG, Emil. *Decretum Gratiani* (ed.), Lipsko: Tauchnitz, 1879. Causa 8, questio 1, canon 15 (sv. 1, col. 594–595).

4 Autorita kleriků a laiků a nároky na ně v *Quadragesimale admontském*

Johlín byl sice přísným, ale rovněž spravedlivým soudcem a svou kritiku nesměřoval pouze jedním, ale hned několika směry. Obracel se jak na bohaté, tak i na chudé, na osoby světské, ale také do vlastních řad. Nezalekl se svou kritiku směřovat ani do „vyšších míst“ a během kázání se obracel také na urozené hříšníky, stejně jako na další společensky vysoko postavené osoby. V následujících podkapitolách charakterizujeme základní skupiny obyvatelstva, na které se Johlín během kázání nejčastěji obracel, z jeho promluv pak vysledujeme jeho hlavní výtky vůči nim a případné kazatelovy apely na jejich nápravu. Tím, co nás bude zajímat především, je Johlínův přístup ke dvěma rozličným skupinám obyvatelstva, klerikům a laikům. Vysledujeme, jaký postoj kazatel k oběma stavům zastává, jaké prohršky jim vytýká, co po nich požaduje. Zajímat nás bude především rámeček otázky zodpovědnosti za spásu duše – zjistíme, zda tuto zodpovědnost připisuje Johlín spíše klerikům, nebo zda po svých posluchačích požaduje také vlastní snahu o osobní nápravu, tak, jak to bylo typické zejména pro dobové reformní kazatele. Tímto způsobem se nám podaří přiblížit a pochopit nejen dobové reálie a konkrétní historické dílo, ale také samotnou osobnost Johlína z Vodňan.

4.1 Hodnostáři

Při analýze jednotlivých kázání si lze povšimnout, že ačkoliv páchání hříšných a nebohulibých skutků se dotýká v Johlínově pohledu prakticky každé společenské vrstvy, viditelně rozdílný přístup si kazatel chová v otázce autority či zodpovědnosti jednotlivých skupin. Zatímco tak „obyčejní“ lidé ubližují svým hříšným chováním především sobě, takzvaní „hodnostáři“ (které Johlín označuje výrazem *principes*, hovoří-li o světských hodnostářích, pro duchovní hodnostáře pak užívá označení *prelati*) mají dle Johlína zodpovědnost nejen za sebe, ale právě také za zbylé vrstvy obyvatelstva. Důkazy tohoto rozdílného vnímání nacházíme v *Quadragesimale* na více místech. Například v kázání ve čtvrtek po Popeleční středě Johlín nabádá své publikum: „*A třebaže se k Bohu máme navrátit všichni, přece hlavně a především světští i duchovní hodnostáři, ti by se měli v první řadě navrátit.*“⁷⁹ Svoji pobídku nezapomene

⁷⁹ FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské*, (ed.), s. 351–352.

vzápětí odůvodnit: „*Kdyby se tito lidé, totiž světští a duchovní hodnostáři, navrátili (k Bohu), pak by se lid také rychle navrátil, protože návratu hodnostářů si každý povšimne.*“⁸⁰ Johlín zde apeluje na vysoce postavené příslušníky obou stavů, jak duchovního, tak i světského. Důvod se přitom zdá být prostý; hodnostáři, nehledě na to, z jakého stavu pocházejí, jsou jednoduše více „na očích“. Díky svému postavení se ve společnosti mohou (nebo mají) stát rovněž morálním vzorem, a vést tak další k následování vlastního příkladu. V případě dalších zmínek o prelátech, tj. duchovních hodnostářích, lze však přesto pozorovat, že právě těm připisuje Johlín více zodpovědnosti za laické věřící a jejich správné vedení než hodnostářům ze světského prostředí. Příkladem může být například úryvek z pondělního kázání po první neděli postní, kdy Johlín hovoří o tom, že Kristus potrestá všechny nehodné věřící, *zvláště* však právě preláty a další duchovní pastýře, kteří zanedbávají péči o věřící.⁸¹ Takovou povinnost kazatel v žádném kázání světským hodnostářům nepřipisuje. Johlínovy nároky na oba typy hodnostářů se tedy shodují v požadavku na vedení mravného, ctnostného života, kterým mohou jít tito lidé běžnému obyvatelstvu příkladem. Odlišují se v požadavku péče o věřící, který Johlín klade pouze na duchovní hodnostáře.

4.2 Boháči

Značně ostřejší a kritičtější přístup zastává Johlín ve vztahu k „boháčům“ (*dives*). Tato blíže nespecifikovaná skupina lidí se stává poměrně častým terčem kazatelova tvrdého soudu. Obrací se na ně například během kázání na druhou postní neděli, vytýká jim lakotu a důrazně je nabádá k tomu, aby se o plody svého bohatství rozdělili s chudšími: „*Ó, vy boháči, pomyslete zde na vaše stoly, aby z nich chudým padala alespoň sousta!*“⁸² Nebojácně se ve stejné chvíli opře i o domnělé nekalé praktiky, kterými měli boháči přijít ke svému majetku, když hromuje: „*Jako boháč sedíš u stolu, máš zlaté nebo stříbrné poháry, a snad všechno je získáno špatným způsobem – lichvou a loupežemi.*“⁸³ Požadavek na to, aby se boháči starali jistým způsobem o chudší obyvatelstvo, vznáší Johlín v *Quadragesimale* na více místech. Tak například během kázání v pondělí po první neděli postní kritizuje dobové poměry, které v tomto ohledu zdaleka nespĺňovaly jeho představy, když boháčům vytýká, že jsou

⁸⁰ Tamtéž, s. 352.

⁸¹ Tamtéž, s. 379.

⁸² Tamtéž, s. 423.

⁸³ Tamtéž.

zřejmě viditelně „dobře živení“, a hledí si tak pravděpodobně více vlastního blahobytu, než aby se starali o potřebné.⁸⁴ Podobně během kázání v pondělí po Květné neděli vyzývá Johlín boháče, aby do svých příbytků pozvali chudé; jak však dodává, bohatí s větší chutí pohostí lidi nehodné, „*pochlebníky a nactiutrhače*“⁸⁵ nežli chudáky.⁸⁶ Kazatel přitom na lakomství a další prohřešky boháčů pouze neupozorňuje, ale rovněž je varuje před možnými následky, tak jako to činí například v pátek po Popeleční středě: „*Zatracení hrozí boháčům, kteří lpějí jen na svém majetku.*“⁸⁷ Dalším důvodem, kvůli kterému jsou boháči často našemu kazateli trnem v oku, je jejich domnělá marnivost a rozmařilost. Tak například se během kázání ve středu po třetí neděli postní Johlín chápe této tematiky takto: „*Stejně tak vy všichni chcete být čisti vně, a nikoli uvnitř. Ó, kolikrát se díváš do zrcadla a upravuješ na sobě šaty!*“⁸⁸ Pro podporu svého tvrzení se obrací na autoritu církevního otce: „*Proto říká Řehoř: Je to podivuhodné, chceš mít všechno v čistotě, tu manželku, tu služebnou. Ó, kéž by byla jediná věc z toho čistá, tvoje duše! Kolikrát jsi byl v lázních a omýval jsi tělo - a duši možná nikde.*“⁸⁹ Ačkoli se v tomto konkrétním úryvku Johlín nezmiňuje o tom, že hovoří přímo k boháčům jako na jiných místech v *Quadragesimale*, z více náznaků je pravděpodobné, že se jeho promluva týká právě zámožných občanů – hovoří o marnivém prohlížení se v zrcadle, o služebné, kterou tento člověk zaměstnává, a v neposlední řadě o lázních, které tito lidé dle Johlína navštěvují – vše zmíněné by se pravděpodobně osobně nedotýkalo nemajetného člověka. Na sklony k marnivosti této skupiny upozorňuje ještě během páté neděle postní, kdy v kázání opět apeluje přímo na její příslušníky: „*Zapište si to, vy bohatí, do svého srdce a přemýšlejte o tom, vy si totiž píšete a malujete ve svých domech spoustu neúčinných věcí a necháváte si krumplovat střevice, radši si však zapište a zaznamenejte toto.*“⁹⁰ A později téhož dne se obrací k boháčům ještě jednou: „*Slyšte to dobře, vy darmožrouti, kteří tolik stojíte o prázdnou slávu a vynakládáte na ni mnoho peněz, ať už je dáváte do šatů či do jiných věcí.*“⁹¹ Opět zde bohatí nejsou sice přímo osloveni, nicméně z Johlínových slov o vynakládání větších finančních částek lze

⁸⁴ „*Tak jsou nyní mnozí boháči vypaseni a nestarají se o chudé a tak dále.*“ Tamtéž, s. 381.

⁸⁵ Tamtéž, s. 628.

⁸⁶ „*Poslyšte, vy bohatí, kdy večeří Kristus s vámi? Patrně nikdy. Už teď byste měli pozvat alespoň chudé a umýt jim nohy. Ale co vy? Vy si zvete jen pochlebníky a nactiutrhače.*“ Tamtéž.

⁸⁷ Tamtéž, s. 360.

⁸⁸ Tamtéž, s. 489.

⁸⁹ Tamtéž, s. 489.

⁹⁰ Tamtéž, s. 566–567.

⁹¹ Tamtéž, s. 570.

logicky usuzovat, že má na mysli lidi zámožné, kteří zmíněnými penězi disponují a pak je utrácejí za nepotřebné věci, pro získání oné prázdné slávy. O tom, že jsou boháči svými mnohými neřestmi náchylnější k pokušení než lidé z chudších poměrů, svědčí kazatel na první neděli postní: „*Boháči se postí nepravdělně, a tak si s nimi d'ábel hraje jako kočka s myší.*“⁹² A v neposlední řadě Johlín boháče obviňuje také z netrpělivosti. Během kázání v pátek po páté neděli postní se k tomu vyjadřuje takto: „...*avšak boháči, kteří si myslí, že budou na tomto světě dlouhou řadu dní, ti zde neumějí nic snášet trpělivě bez hlasitého projevu nespokojenosti, ale hned reptají proti Bohu.*“⁹³

Na základě prezentovaných úryvků si lze Johlínův postoj k majetným občanům, o nichž hovoří poměrně stručně bez bližší specifikace jako o boháčích, shrnout zhruba takto: na rozdíl od dříve zmíněných hodnostářů Johlín nespatřuje v boháčích osoby hodné následování, nepřisuzuje jim podobnou morální autoritu. Naopak se zdá, že bohatí lidé jsou v jeho očích mnohem náchylnější k hříšnému chování, ať už k lakomství, nebo marnivosti. Ačkoliv se Johlínova kritika, jak se pokusíme prezentovat později, dotýká i lidí nemajetných, přeci jen lze napříč *Quadragesimalem* narazit na takové úryvky, které svědčí o tom, že Johlín skutečně připisuje boháčům více negativních vlastností: například během kázání v úterý po třetí neděli postní tvrdí, že zatímco prostí lidé přijímají pokárání ochotněji, bohatým na rozdíl od nich není kazatelovo napomenutí už tolik po chuti.⁹⁴ Podobně i v úterý po první neděli postní tvrdí Johlín, že boháčem neotřesou téměř žádná kazatelova slova, ať si boží služebník káže, o čem chce.⁹⁵ Jeho kritika směřuje dle předložených úryvků především k tomu, aby tito lidé spravedlivěji nakládali se svým bohatstvím, neutráceli za všemožné zbytečnosti, ale raději se alespoň o část svého jmění rozdělili s ostatními, především s nejpotřebnějšími.

4.3 Klerici

Jedním z velmi častých terčů Johlínovy kritiky se stávají jeho soukmenovci z řad církve. Důvodů, proč tomu tak je, je možných jmenovat více. Zaprvé je tu ona morální autorita, kterou Johlín připisuje vůbec hodnostářům jako takovým (viz první odstavec

⁹² Tamtéž, s. 372.

⁹³ Tamtéž, s. 600.

⁹⁴ „*Prostí ochotně přijímají pokárání, ale bohatí, ti se nedají jen tak pokárat*“. Tamtéž, s. 484.

⁹⁵ „...*tak ani u boháčů nikdy nenastane nebo jen zřídka nastává – hnutí z Božího popudu... Ať si kazatel o trestech pekelných nebo o něčem jiném káže, co chce, (boháč) se o to nestará a nedá sebou otrást*“. Tamtéž, s. 385.

kapitoly), ale jak se zdá z dalších úryvků, jsou to téměř všichni představitelé duchovenstva, kteří mají dle Johlína na spáse svých oveček zásadní vliv. Činí tak přitom bez ohledu na jejich společenské postavení či funkci, a svá slova tak směřuje jak vysokým prelátům, tak i „obyčejným“ kněžím a mnichům. Již v prvním kázání v *Quadragesimale*, tedy na Popeleční středu, Johlín tuto autoritu kleriků zcela bez pochyby potvrzuje těmito slovy: „Víte, že by ovce často zabloudila, kdyby na ni pastýř nedohlédl. Tak by tomu bylo i s vámi, kdyby na vás duchovní a kazatelé nedohlédli.“⁹⁶ Ačkoli se jedná jen o krátký úryvek, je z něj patrné, že autorita duchovenstva, alespoň v morální rovině, byla pro Johlína něčím zcela předpokládaným a přirozeným. Rovněž z něj můžeme odvodit, že právě duchovní péče o věřící byla dle našeho kazatele tím nejdůležitějším posláním církevních činitelů. Dosvědčuje to i Johlínovo varování na pondělí po první neděli postní, kdy během kázání upozorňuje na to, že „*Kristus všechny nehodné potrestá, zvláště duchovní pastýře a preláty, kteří nepečují o věřící.*“⁹⁷ Z těchto a dalších úryvků, které lze v *Quadragesimale* nalézt, lze určit, jak náš kazatel vnímal roli duchovních, a také, jaké úkoly a povinnosti klerikům dle Johlína příslušeli; na prvním místě stála především řádná duchovní péče o věřící.

Plnění vlastních povinností, které vyplývají z duchovního úřadu, ovšem nestačilo; Johlín spolu s tímto vznáší na kleriky další požadavek, a to ten, aby šli svým vlastním životem věřícím dobrým příkladem. Žádají-li kněží po lidu vedení ctnostného života, sami však žijí neřestně, mívají se dle kazatele jejich snaha s účinkem, jak se o tom zmiňuje například v pondělí po čtvrté neděli postní.⁹⁸ Je tedy pochopitelné, proč je pro Johlína tak důležité obracet se právě na ně, zřejmě si dobře uvědomoval pravdivost latinského úsloví „*Verba movent, exempla trahunt.*“⁹⁹ V úterý po druhé neděli postní popisuje Johlín během kázání ideální vlastnosti, které by měli klerikům příslušet. Duchovní mají dle něj zachovávat čistotu; usilovat a bojovat za jednotu církve; mají být milosrdní, a tuto ctnost pěstovat více než ostatní; v neposlední řadě mají usilovat o nápravu lidí a také zachovávat pravdomluvnost.¹⁰⁰

⁹⁶ Tamtéž, s. 345.

⁹⁷ Tamtéž, s. 379.

⁹⁸ „Špatně si však počínají kněží, kteří lidi obtěžkávají dobrými radami a řečmi, pak je však rdousí příkladem svého špatného života.“ Tamtéž, s. 523.

⁹⁹ Slova hýbají (podněcují, povzbuzují, dojímají, motivují), příklady táhnou.

¹⁰⁰ FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské*, (ed.), s. 435.

Druhou skutečností, na kterou nesmíme zapomenout, je však to, že klerici i přes tuto duchovní autoritu, která jim byla obecně přisuzována, nešli věřícím ani zdaleka vždy správným příkladem. O co víc, věříme-li dobovým pramenům, to platilo o Johlínově době! Nemusíme však chodit daleko, nemalé množství poznámek o této skutečnosti v *Quadragesimale* svědčí o tom, že byl morální úpadek kléru něčím, co si s bolestí uvědomoval a dobře vnímal i náš kazatel. Hříchů a špatností, které Johlín klerikům přisuzuje, totiž skutečně není málo. Jedním z dlouhé řady poklesků je tak například pýcha. Tak si Johlín v kázání v úterý po druhé neděli postní vypůjčuje slova svatého Augustina, když se pokouší postihnout škodlivost této neřesti: „*Je mnoho lidí, kteří mají mnoho pěkných šatů, ale když se do nich dá mol, zničí je. Tak mnozí kněží konají leckdy mnoho dobrého, zpívají votivní mše, vstávají časně ráno. A to všechno by byly dobré skutky, kdyby nebylo toho jednoho, co vše zničí, totiž marné pýchy.*“¹⁰¹ Ve čtvrtek po první neděli postní se jakoby přímo obrací k samotným zpychlým řeholníkům, kterým vytýká naduté chování, plynoucí z příslušnosti ke konkrétním řádům. Jak však náš kazatel zdůrazňuje, samotná příslušnost k řádu člověka nesvětí; řeholníci mají především dbát na to, aby svými skutky skutečně následovali bohubilbě životy oněch řádových světců: „*Toto by Kristus mohl říci také nám, když se chválíme a říkáme: my patříme k řádu svatého Augustina, my k řádu svatého Bernarda. Dobře, ale kde jsou v nás jejich skutky?*“¹⁰² O pyšných duchovních, tentokrát konkrétně o farářích a opatech, hovoří Johlín během kázání v úterý po druhé neděli postní. Obviňuje je z toho, že chtějí být oslovováni jako páni, nikoliv jako kněží, přestože jim toto oslovení dle našeho kazatele přísluší více, neboť první oslovení je již vyhrazeno jedinému Mistrovi.¹⁰³

Dobový úpadek kněžského stavu dobře ilustrují i Johlínovy výtky týkající se porušování řeholního celibátu, tak, jako o tom svědčí například během kázání na první neděli postní: „*Někteří kněží kupříkladu navštěvují své duchovní dcery, sedí pospolu s nimi, až dojde na slova: „Není nade mne, drahá:“ pak následují hned pohledy, hned objímání.*“¹⁰⁴ Ke stejnému neduhu se vrací ještě během kázání v úterý po druhé neděli postní: „*Protože, jak praví Jan Zlatoústý, je – běda – mnoho kněží, kteří mluví přísně o posledním soudném dnu. Řekl bys, že (takový kněz) je opravdu svatý, a přece má děti, a*

¹⁰¹ Tamtéž, s. 436.

¹⁰² Tamtéž, s. 402.

¹⁰³ „*Mnohým opatům a farářům se nelíbí, když jsou nazýváni kněžími, ale chtějí být stejně jako farizeové oslovováni „pane“.* Vy to však nečinite, protože Mistr je jen jeden.“ Tamtéž, s. 437.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 372.

kněží sami se nehrozí toho, že mají manželky a syny, ale ty, když to uslyšíš, boj se a tak dále.“¹⁰⁵ Johlín se zde jakoby přímo obrací na své posluchače z necírkevních kruhů, když je nabádá, aby se báli, ačkoliv sami neposlušní kněží podle něj tak nečiní a za své hříšné skutky se nijak nestydí, ani se neobávají soudného dne. Už v této nepatrné zmínce bychom mohli cítit jistou nerovnováhu mezi tím, jak se Johlín staví k provinění obou stavů.

Velikým problémem církve té doby bylo rovněž zneužívání jejího majetku a mnohoobročnictví. Svědčí o tom i náš kazatel, když během kázání v pondělí po první neděli postní varuje duchovní hodnostáře, kteří se dle jeho slov „...nyní válejí v prebendách,“¹⁰⁶ aby nedopadli jako ježek v Petrově *Reduktoriu*, který kvůli své nenasytnosti a hamižnosti nebyl později schopný uniknout psům. Po varování navíc neopomene dodat, „...a to se v žádné době nedělo více než nyní,“¹⁰⁷ čímž potvrzuje závažnost celé situace. Ve čtvrtek po druhé neděli postní označuje Johlín mnohoobročníky jako „chlubily a ctižádostivce,“¹⁰⁸ kritizuje ty, kteří si ze ziskných důvodů opatřují řadu hodností, až mají „...tolik prebend, kolika by se mohlo uživit deset lidí.“¹⁰⁹ V úterý po třetí neděli postní se v kázání vrací ke stejnému nešvaru znovu, když přítomným říká: „Tak by měli jednat preláti, usilovat o takový zisk, aby získali duše. Oni ale usilují o to, aby získali prebendy a tak dále.“¹¹⁰

O tom, že jsou klerikům blízka vůbec všechna lidská pokušení a že je pro ně velmi lákavé opustit svůj život a vrhnout se do života světského, svědčí Johlín v *Quadragesimale* několikrát. Například v kázání na první neděli postní s povzdechem shledává, že „...mnozí lidé, a zejména řeholníci, se však snaží uplatnit v oblastech, které jim nepřísluší.“¹¹¹ Během téhož dnes se ke stejnému tématu vrací ještě jednou, když se rmoutí tím, jak snadno zapomenou řeholníci na své poslání a zběhnou ke světskému životu: „Tak se, běda, děje často mezi námi, a nejvíce mezi řeholníky. Běda, zřídka se vyskytne nějaká válka, aby se jí nezúčastnil některý z mnichů, když se zbaví tonsury, obleče se do světských šatů, a tak se stane světským člověkem.“¹¹²

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 436.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 378–379.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 450.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 485.

¹¹¹ Tamtéž, s. 372.

¹¹² Tamtéž, s. 376–377.

Všechny tyto poklesky, kterých se klerici dle Johlína dopouštěli, jim však, alespoň z pohledu našeho kazatele, neubíraly nic na jejich autoritě. Johlínova víra v jejich silnou vedoucí roli v tehdejší náboženské životě byla již demonstrována výše, nicméně v *Quadragesimale* najdeme k tomuto tématu ještě řadu dalších připomínek. Navzdory silné kritice kléru Johlín svým laickým posluchačům vysvětluje, že i přes četné prohřešky kněží a dalšího duchovenstva je jejich autorita stále platná a nezpochybnitelná, tak jako v kázání v úterý po druhé neděli postní: „*Je možno namítnout, že kněz sám jedná špatně. Ale Bůh nám přikazuje, abychom ho poslouchali.*“¹¹³ V témže kázání o něco později dodává: „*Tak je tomu i s dobrým a špatným knězem: oba mohou odstranit tvou nečistotu. A proto nepohrdej špatným knězem, ale cti ho pro jeho důstojenství.*“¹¹⁴ Takové názory nás možná po předcházející silné kritice překvapí, pochopíme je však lépe, když si uvědomíme, že autorita kleriků byla pro našeho kazatele nezpochybnitelným Božím záměrem, o kterém nyní lidem již nepřísluší diskutovat. Důkazem nám může být Johlínovo kázání na třetí neděli postní, během kterého ostře odsuzuje ty, kteří se rouhají Bohu svým odporem ke zpovědi: „*Mnozí říkají: „Bůh všechno dobře zařídil, jen zpověď špatně. Ubožáci! Bůh to učinil kvůli nim! Dokud se Bůh nenarodil, zpověď neexistovala, ale když se narodil, tehdy svou moc svěřil kněžím.*“¹¹⁵ V úterý po třetí neděli postní se k podobnému tématu vrací znovu: „*Mohl bys však namítnout: Jak mě může kněz exkomunikovat? Hle, což nemůže pán předat svou moc purkrabímu? Tak Kristus předal (moc) kněžím, když řekl: Cokoli svážeš a tak dále. Petr pak řekl: Kolikrát a tak dále. Kristus nečekal na odpověď a sám prohlásil: pravím ti, ne sedmkrát, ale sedmdesátkrát sedmkrát. Ó Kriste, kolikrát chceš, abychom se stali dobrými, a mnozí neuposlechnou ani jednou!*“¹¹⁶ V tomto úryvku hovoří Johlín o moci kněží, kteří, jak se zdá, mají zcela přirozeně plnou kontrolu nad duchovním životem jedince. I zde nezapomene tyto pravomoci kléru odůvodnit tím, že jim byla tato moc předána Kristem, a je v tom případě zcela legitimní. Třetí úryvek, který svědčí o Johlínově naprostém přesvědčení o správnosti této duchovní autority, pochází z pátečního kázání po čtvrté neděli postní. Johlín zde opět hovoří o kněžské moci, která, jak jsme již viděli výše, je dle něj božského původu. Pouze kněží jsou tak dle kazatele na pozemském světě těmi jedinými, kdo může provinilcům udělit

¹¹³ Tamtéž, s. 435

¹¹⁴ Tamtéž, s. 435

¹¹⁵ Tamtéž, s. 474.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 485.

rozhršení, byť by jim již bylo odpuštěno samotným Pánem: „*Bůh někdy může prostřednictvím své milosti či svatosti odpustit hříchy. Svěřil ale svou moc kněžím, a proto i člověk, byť by byl ve skrytu osvobozen od hříchů samotným Bohem, musí vždy přijít ke knězi a nesmí jím pohrdat.*“¹¹⁷

Během sobotního kázání po první neděli postní lze v Johlínově řeči nalézt další věty, které velmi jasně svědčí o tom, jaký postoj náš kazatel k oběma stavům, alespoň v otázce víry a spásy, zastával. Zatímco řeholníky přirovnává k Boží tváři, laici jsou podle něj pouze jeho šatem, který se, na rozdíl právě od tváře, dotýká země: „*...někteří jsou totiž jako tvář Boží, a to jsou řeholníci, kteří by se měli proměnit, aby žili svatě. Někteří jsou jako šat Boží, a to jste vy světší lidé, protože šat se táhne po zemi. Tak stojíte níže než řeholníci, kteří by se měli proměnit a konat dobré skutky.*“¹¹⁸ Dle Johlína jsou to právě řeholníci, kteří by se měli především napravit a pravděpodobně v zájmu celé společnosti činit dobré skutky. Nehovoří sice o tom, že by o to stejné neměli usilovat ani lidé světší, nicméně z jeho slov je patrné, že právě aktivita řeholníků bude mít v tomto ohledu mnohem větší váhu. V souvislosti s dalšími úryvky, které jsme si dříve v práci prezentovali a analyzovali, můžeme tvrdit, že známky takového postoje nalezneme napříč celým pramenem, a nejsou tedy záležitostí jediného vybraného úryvku, nýbrž dobře ilustrují a vypovídají o vnitřním smýšlení našeho kazatele.

Jak lze tedy na základě zde prezentovaných vybraných pasáží z textu shrnout Johlínův postoj ke klerikům a jeho požadavky na ně? Za pomoci relevantních úryvků z *Quadragesimale admontského* jsme dokázali, že Johlín choval k duchovenskému stavu velikou úctu. To mu sice nebránilo v mnohdy až velmi ostré kritice nejružnějších prohřešků, kterých se klerici dopouštěli, nicméně i přes tyto přísné soudy Johlín nikdy nezpochybnuje zmocněnost a způsobilost duchovních činitelů k výkonu jejich úřadů a také k zastávání vůdčí role v náboženském životě laiků. Naopak, dával si záležet na tom, aby před svými posluchači tuto jejich autoritu ospravedlňoval a obhajoval její legitimitu. Můžeme se tedy ptát, proč se vůbec Johlín do veřejné kritiky kléru pouštěl, pokud nechtěl, aby byla jejich autorita v očích laických věřících jakkoliv poškozena. Jako možná hypotéza se jeví skutečnost, že nevhodné chování některých kleriků bylo laikům již tak viditelné, že jej jednoduše nebylo možné zcela popírat či jej zlehčovat; na

¹¹⁷ Tamtéž, s. 551.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 413.

tuto skutečnost sám kazatel dokonce upozorňuje při kázání na pátou neděli postní.¹¹⁹ Johlín mohl proto k uklidnění svých oveček zvolit upřímnější cestu, přiznat, že se klerici skutečně dopouští špatných činů, zároveň však důkladně trvat na jejich neoblomné autoritě, zdůrazňovat její božský původ, a přesvědčovat tak posluchače o legitimitě celé situace.

4.4 Představitelé laického stavu

Abychom mohli potvrdit závěr z předešlé kapitoly, je nutné podrobit analýze nejen ty úryvky, které se dotýkají kléru, ale také ty úryvky, ve kterých se Johlín specificky věnuje příslušníkům světského stavu. Po hodnostářích, boháčích a duchovních se tedy zaměříme na laiky, tedy ty lidi, kteří nezastávali žádný z církevních úřadů, a tudíž nebyli součástí církevní hierarchie; s církví je spojovala jejich víra. Tito lidé v realitě tvořili nejpočetnější část kazatelova publika, a tak právě jim byla Johlínova kázání určena především. Dokazuje nám to sám kazatel, který své posluchače označoval jako *vos vulgares* či *vos seculares*.¹²⁰ O tom, jak právě tato skutečnost ovlivnila formální i obsahovou podobu Johlínova kázání, jsme již hovořili. Jak bychom si tedy mohli Johlínovy posluchače představovat? Vzhledem k tomu, že Johlín svá kázání pronášel v hlavním městě, samotném srdci království, jádrem jeho posluchačstva byli zejména měšťané. Ačkoliv Johlín nikdy neoslovuje žádnou určitou skupinu z laického obyvatelstva přímo, přesto bychom mohli v jeho řeči vysledovat, kdo také patřil ke kazatelovým posluchačům; jednalo se zřejmě o nejrůznější obchodníky a kupce, trhovce a řemeslníky, dále se Johlín zmiňuje například o radních, konšelech, a dalších. O tom, jací tito lidé byli, či spíše jak je vnímal náš kazatel, se díky *Quadragesimale* dozvídáme ještě více. Ačkoli by se po předchozích ukázkách mohlo zdát, že právě na bedrech kleriků spočívá, alespoň podle Johlínova výkladu, všechno zlo světa, nenechme se mýlit; laici nejsou v jeho očích často o moc lepšími. I oni se dle kazatele prohřešují nejrůznějšími skutky, což jim Johlín často a důrazně během svých kázání připomíná.

Na své neposlušné ovečky se přímo obrací během kázání na Popečnický středu, jenž je v *Quadragesimale* zaznamenané jako první. Vzhledem k tomu, že se lidé v kostele sešli pouhý den po masopustním veselí, zřejmě nás nepřekvapí, s jakými výtkami se na ně náš kazatel obrací: „Říkám to proto, že včera zasvítilo na některé lidi

¹¹⁹ „Lidé někdy nevěří kazatelům, protože vidí rozpor mezi jejich řečí a jejich skutky.“ Tamtéž, s. 565.

¹²⁰ Florianová, H. et al. Úvod. In: FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské*, (ed.), s. XV.

slunce, tj. světské veselí a bláznovství, takže dosud leží s údy zmoženými únavou a snad leží při zavřených oknech z obavy, aby na ně nezasvítilo skutečné slunce. Proto je vás ted' méně.“¹²¹ Jak se zdá, stejně jako dnes tekl i při tehdejších slavnostech alkohol proudem a někteří jej při takových příležitostech nežívali zrovna střídě. Přesto se zdá být kazatelovo kárání spíše mírné, možná až humorné: dobře ví, proč na bohoslužbu dorazilo méně lidí než obvykle a že ti, kteří se takto prohřešili, si zřejmě již v prostředí svého domova odpykávají svůj trest.

Co Johlín svým posluchačům dále vytýká, je nedostatek náboženského zápalu. V tomto případě jeho výtky ztrácejí lehkost a hravý tón, který jsme mohli vycítit v předchozím úryvku; je zřejmé, že k tomuto prohřešku přistupuje s daleko větší vážností. Svůj čas, pozornost a rovněž peníze lidé namísto zbožných činností věnují dle kazatele mnohem raději různým „nicotnostem“, jak o tom svědčí například během kázání v úterý po první neděli postní. Johlín nabádá přítomné k tomu, aby pro vlastní dobro financovali kazatele, který by je „...napravoval a poučoval,“¹²² hned v zápětí však shledává, že by s takovou útratou nikdo nesouhlasil, byť jiným profesím, jmenovitě katům, vyvolávačům či pištcům platí dle Johlína lidé za jejich služby rádi.¹²³ Během kázání na třetí neděli postní spílá posluchačům takto: „...tak jsou mnozí velmi zdatní, když pobývají v hospodách do půlnoci, když se zabývají obchodem, tak jim nevadí ani déšť ani liják, a když přijdeme ke zpovědi, bojíme se myši, tj. nepatrného pokání.“¹²⁴ Podobně se tomuto prohřešku věnuje i během kázání v pondělí po třetí neděli postní: „Ó, kolik je ještě dnes takových, kteří se více zajímají o nicotnosti než o spásu své duše! Kdyby se rozšířila zpráva, že se má konat zápas dvou lvů, jistě by všichni opustili kázání a mše a běželi by tam, ba dokonce řemeslníci by nechali své práce a šli by tam.“¹²⁵ V pondělí po čtvrté neděli postní opět tvrdí, že „...někteří mají náležitou péči jen o své nepřístojnosti a opíjení se, nikoli však o to, aby navštívili kostel.“¹²⁶ Rovněž i během kázání na čtvrtek po čtvrté neděli postní: „...kdyby slyšeli kejklíře nebo pištce, každý řemeslník by hned nechal být své řemeslo a běžel by se

¹²¹ FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské*, (ed.), s. 345.

¹²² Tamtéž, s. 390.

¹²³ „Podobně by se měla (křesťanská) obec postarat o výdaje jednomu kazateli, který by je napravoval a poučoval. Vím jistě, že by s tím nikdo nesouhlasil, ale přitom dát něco katům, vyvolávačům, pištcům, to dělají lidé rádi.“ Tamtéž.

¹²⁴ Tamtéž, s. 474.

¹²⁵ Tamtéž, s. 477.

¹²⁶ Tamtéž, s. 525.

podívat.“¹²⁷ Podobně mluví kazatel během kázání na úterý po páté neděli postní, kdy s lítostí shledává, že si farníci spíše a raději najdou čas na světské radovánky nežli na návštěvu kostela a zpověď.¹²⁸ Toto své mínění potvrzuje znovu v pondělí po Květné neděli: „*Když jsou někde světské radovánky, lidé se za nimi hrnou víc než tam, kde by našli spásu duše.*“¹²⁹ Z vybraných úryvků je dobře patrné, co Johlína v případě laických posluchačů trápilo nejvíce: věřící se dle kazatele mnohem více a radši věnují světským záležitostem než svým duchovním povinnostem. Svůj čas, pozornost i peníze lidé namísto zbožných činností věnují dle kazatele mnohem raději různým nicotnostem, zábavným činnostem, případně se zabírají vlastní světskou prací, a zanedbávají tak náboženské povinnosti. Ať už jsou to povinnosti pravidelně konané, jako například mše, ale také úkony méně časté, jako je zpověď, vyžadující individuální zapojení se; jak se zdá z Johlínových slov, věřící zanedbávali jak jedno, tak druhé.

Pokud se však naopak zaměříme na případy, kdy laici sami projevují náboženskou iniciativu, je Johlín v této otázce spíše opatrný a varuje své posluchačstvo před pochybeními, kterých by se mohli dopustit. Během kázání na třetí neděli postní se Johlín důsledně věnuje tématu hříchů a zpovědi, neboť lituje-li hříšník svého hříchu upřímně a vyzpovídá se, jak se sluší a patří, pak dle našeho kazatele „...*není žádný hřích tak těžký, aby Bůh nebyl připraven odpustit.*“¹³⁰ Nejprve se Johlín zabírá otázkou vhodného zpovědníka, kterým dle něj musí být za každých okolností pouze a jedině vysvěcený kněz: „*A třebaže jsou v knihách četné zmínky o zpovědi a jejích částech, poslyšte přece jen dvě věci, totiž komu se máte zpovídat: nikomu jinému než knězi. I kdyby se dnes narodil svatý laik a kdyby křísil mrtvé, nezpovídejte se mu: tvrzení, že dobrý laik je důstojnější než špatný kněz, je kacírství.*“¹³¹ Kazatelovo rozlišování pravomocí těchto dvou skupin zde vypovídá mnoho o tom, jak se stavěl k „posvěcenému“ stavu duchovenstva; laik, byť by byl podle Johlína třeba svatý a prováděl nejrůznější zázraky, nikdy nedosáhne důstojenství kněze, třebaže by ten byl špatným služebníkem Božím. Náznak tohoto přesvědčení přitom není v *Quadragesimale* vůbec ojedinělý. Posléze se kazatel s odkazem na Tomáše

¹²⁷ Tamtéž, s. 545.

¹²⁸ „*Stejně tak si mnozí vždy najdou čas na hospody, trhy a jiné špatnosti, ale co se týče zpovědi, to se pořád vymlouvají a říkají: "Jsem kupec a jsem zaneprázdněný mnoha starostmi." Avšak pro jiné věci si čas najdou.*“ Tamtéž, s. 582.

¹²⁹ Tamtéž, s. 629.

¹³⁰ Tamtéž, s. 471.

¹³¹ Tamtéž.

Akvinského věnuje tomu, jak by měli věřící ke zpovědi správně přistupovat. Sestavuje jakýsi žebříček po osmi bodech, za pomoci kterého tento správný přístup přítomným demonstruje. Za prvé by měla zpověď dle Johlína přecházet všem dobrým skutkům. Za druhé by měli věřící ke zpovědi přistupovat rozvážně, neukvapeně, s důkladným zpytováním svědomí. Třetím důležitým prvkem správně provedené zpovědi je dle Johlína upřímnost. Za čtvrté by měla být zpověď spojena s bolestivými, nepříjemnými pocity, jak však Johlín shledává, někteří k ní namísto toho přistupují „...*lehkovážně a s žertováním*.“¹³² Pátým důležitým bodem je úplná zpověď, taková, při které věřící nezatají ani jediný prohřešek, ať už úmyslně, či vlastní zapomnětlivostí. V obou případech je pak totiž dle Johlína taková „polovičatá“ zpověď Bohem zavržena. Nejdůležitějším pro náš výzkum se jeví šestý bod; znovu se týká zpovědníkovy autority, na kterou jsme narazili již výše. Johlín se zde opět projevuje jako přesvědčený zastánce nejvyšší kněžské autority, které se musí zpovídaný plně a zcela podřídít, ať už se mu to líbí, nebo ne: „*Za šesté se žádá, aby ses úplně podřídil knězi v tom, co ti přikazuje a radí*.“¹³³ Předposlední a poslední bod nabádá k tomu, aby věřící při zpovědi žalovali sami na sebe, nesvalovali svou vinu na jiné a aby se zpovídali často.

Dále si tento Johlínův spíše negativní postoj vůči autonomii v laickém vlastním náboženském životě můžeme demonstrovat za pomoci úryvku z pátečního kázání po čtvrté neděli postní. Johlín se v něm opět vrací k tématu zpovědi a znovu své posluchače upomíná na důležitost této svátosti, přičemž neopomene zdůraznit nepostradatelnost kněze při tomto obřadu: „*Bůh někdy může prostřednictvím své milosti či svatosti odpustit hříchy. Svěřil ale svou moc kněžím, a proto i člověk, byť by byl ve skrytu osvobozen od hříchů samotným Bohem, musí vždy přijít ke knězi a nesmí jím pohrdat*.“¹³⁴ Na předložených úryvcích lze bezpochyby pozorovat Johlínův jasný důraz na to, aby se laici v záležitostech víry obraceli zcela a jedině na pověřené duchovní.

V úterý po druhé neděli postní uzavírá Johlín své kázání, jenž je toho dne věnováno především tématu kněžského stavu, následujícími slovy: „*Nechť tedy dá Bůh, abychom my kněží dělali, co se pro nás sluší, a podobně nechť dá, abyste vy poslouchali a činili, co se sluší pro vás, abychom tak všichni společně mohli vejít do království nebeského*.“¹³⁵ Po dříve vyložených úryvcích se tento konkrétní výrok zdá být

¹³² Tamtéž, s. 473.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ Tamtéž, s. 551.

¹³⁵ Tamtéž, s. 437

vhodným konečným potvrzením toho, jakým způsobem náš kazatel smýšlel o dvou odlišných skupinách obyvatelstva – klericích a laicích – a shrnujícím argumentem, který nám jasně ukazuje, že Johlín vnímal tyto dvě skupiny skutečně podstatně odlišně. Z kazatelových slov v tomto úryvku a z již dříve prezentovaných promluv je jasně patrné, jak silně dbá na dodržování a zachovávání ne vždy psaných, ale přesto jasně stanovených hranic mezi nimi. Velmi zajímavé je to, že zatímco po obou skupinách Johlín vyžaduje to, aby se chovaly tak, „jak se sluší“, ve chvíli, kdy se obrací na laiky, objevuje se v jeho proslovu navíc důraz na jejich „poslouchání“. Vzhledem k řadě předešlých úryvků, které byly v práci prezentovány a které svědčí o tom, že Johlín klerikům připisuje silnou autoritu a nepochybně vedoucí úlohu v laickém náboženském životě, můžeme tvrdit, že postavení laiků je v Johlínových očích naopak jasně podřízené, alespoň co se jejich úlohy ve vlastním náboženském konání týče. Tuto skutečnost bychom mohli interpretovat jako jeden z důležitých požadavků, které Johlín na své laické posluchačstvo vznášel; laici mají kleriky respektovat, poslouchat a podřizovat se jejich příkazům, nejsou-li vyloženě v rozporu s Božími nařízeními. Nesouhlas či protivení se tomuto zaběhnutému řádu Johlín jednoznačně odmítá, a to dokonce i v případě, není-li klerik sám zrovna příkladem bezúhonné morálky a ctnosti. I za takových okolností je neposlušný klerik vzhledem ke svému stavu nadále nadřazený laikům, a těm tak dle Johlína nezbyvá nic jiného než božího služebníka, byť neřestného, nadále respektovat. Aby však mohla taková „spolupráce“ fungovat co nejlépe, je samozřejmě žádoucí, aby se činily obě strany. Z tohoto důvodu se možná Johlín nesnaží pouze „uchlácholit“ laiky, ale rovněž apelovat na příslušníky kléru, které nabádá ke správnému jednání, upomíná je na jejich vůdčí úlohu v otázce spásy laiků a s tím spojené povinnosti, které k duchovnímu úřadu náleží, včetně vedení příkladného života, který by mohl být pro laiky vzorem.

Kazatelův postoj si konečně můžeme ve stručnosti shrnout takto: jedině dodržováním zaběhnutých pravidel a držení se tradičních společenských rolí, neprotivením se zažitým pořádkům a poslušností bylo dle našeho kazatele možno dosáhnout spásy. S těmito požadavky se obrací jak na své laické posluchačstvo, tak i na duchovní. Neklidné časy, které české země zasáhly o několik málo let později, se však k těmto požadavkům obrátily zcela zády.

4.5 Prvky reformní zbožnosti v *Quadragesimale admontském*

Po analýze vybraných úryvků z primárního pramene, při které jsme se zaměřili především na způsob, jakým náš kazatel vnímal, hodnotil a případně rozlišoval duchovní a světské osoby, se můžeme zaměřit na další úkol, který jsme si vytyčili v úvodu práce, a to sledování možných reformních prvků v Johlínově kazatelském projevu. Ty nejzákladnější jsme stanovili v druhé kapitole práce.

Na vybraných úryvcích jsme dokázali, že například kritika kléru a dobových církevních poměrů je v *Quadragesimale* nejen přítomná, ale vyskytuje se v Johlínových promluvách skutečně hojně. Jako další typický prvek (nejenom) českého reformního hnutí jsme označili požadavek reformních kazatelů na aktivitu laiků ve vlastním náboženském životě. Tato aktivita se projevovala různými způsoby, velký důraz byl kladen například na časté, někdy dokonce denní přijímání. Důsledně se o ně zasazoval především Matěj z Janova, důležitou úlohu častého přijímání zdůrazňoval ve svých spisech také Milíč z Kroměříže. V *Quadragesimale* se však věnuje Johlín otázce eucharistie spíše sporadicky, z celkového počtu jednačtyřiceti kázání nalezneme obsáhlejší zmínky o přijímání pouze ve čtyřech z nich.¹³⁶ Nejvíce prostoru věnuje Johlín tématu přijímání na Zelený čtvrtek. Jednotlivé zmínky jistě svědčí o Johlínově úctě k tělu Páně, ke které nabádá rovněž své posluchače, jeho snahy však nejsou ani zdaleka tak horlivé jako v případě dvou výše zmíněných kazatelů. Ve čtvrtek po Popeleční středě Johlín vyzývá přítomné, aby vzdali eucharistii náležitý hold tím, že před ní pokleknou a nejméně jeden obyvatel z každého domu pak svátost na její cestě doprovodí. Jak však sám kazatel shledává, lidé jsou neposlušní a nenapravitelní a za knězem se, nejspíše z vlastní pohodlnosti či lenosti, nikdo nehrne.¹³⁷ K podobné výtce se vrací během kázání ve čtvrtek po čtvrté neděli postní. Tentokrát se kazatel hrozí nad tím, že lidé nedoprovázejí tělo Páně ani tehdy, když se nese k nemocnému. Stejně jako v případě předchozího úryvku si i zde Johlín stěžuje na to, že kdyby lidé zvenku slyšeli „...kejkliře či pištce,“¹³⁸ kdekdo by v tu chvíli zanechal vlastní práce a běžel se podívat, co se děje.¹³⁹ Johlín tedy po svých posluchačích považuje náležité projevení úcty tělu Páně, avšak zcela v hranicích tehdejších zvyklostí. V celém *Quadragesimale* nenajdeme jedinou zmínku o každodenním přijímání, kterému věnovali Milíč i Matěj z Janova ve

¹³⁶ Tamtéž, s. 354; s. 525; s. 545; s. 642–644.

¹³⁷ Tamtéž, s. 354.

¹³⁸ Tamtéž, s. 545.

¹³⁹ Tamtéž.

svých dílech velký prostor. Během kázání na Zelený čtvrtek Johlín sice posluchačům připomíná důležitost každoročního pravidelného přijímání, navíc dodává, že ten, kdo přijímá častěji, činí ještě lépe, vzhledem k absenci jakýchkoliv dalších zmínek k tomuto tématu a také v porovnání se zastánci dobového eucharistického kultu však můžeme tvrdit, že je spíše nepravděpodobné považovat Johlína za příznivce každodenního přijímání. Zatímco tedy otázka eucharistie není v *Quadragesimale admontské* příliš reflektována, již dříve jsme naznačili, že značnou pozornost věnuje kazatel další svátosti, a to zpovědi, především pak tomu, jak by měla správně probíhat a jak by měli věřící k tomuto úkonu náležitě přistupovat. Tuto skutečnost bychom mohli sice chápat jako určitý zájem o povzbuzení laické náboženské aktivity, je však třeba mít na paměti, že celé *Quadragesimale admontské* je sbírkou postních kázání, Johlínův důraz na zpovědní svátost je tedy pravděpodobně dán právě blížícími se velikonočními svátky.¹⁴⁰ Vezmeme-li navíc v úvahu dříve prezentované poznatky, týkající se kazatelova postoje k dalším projevům laické zbožnosti, můžeme tvrdit, že Johlín rozhodně není přívržencem její přílišné aktivizace.

Konečně se můžeme zaměřit na prvek, který jsme dříve označili jako zásadní pro české reformní hnutí, a tím je důraz na kazatelskou činnost. Ani v tomto případě nespatřujeme mezi Johlínovým postojem ke kazatelům podobnost s tím, jak se k nim stavěli příslušníci reformního proudu. Johlín se k úloze kázání a ke kazatelům jako takovým nevyjadřuje mnohokrát – zmínky, vztahující se nějakým způsobem ke kazatelům a jejich činnosti, nacházíme v celém *Quadragesimale* na sedmi místech.¹⁴¹ Už to může nasvědčovat tomu, že kazatelské činnosti nepřipisoval takovou zásadní důležitost jako příslušníci reformního proudu. V těchto zmínkách navíc nepozorujeme zvláštní vyvyšování kazatelů nad jiné církevní činitele ani zvláštní důraz na výjimečnost kazatelského poslání. To Johlínův postoj opět oddaluje od postojů některých představitelů českého reformního hnutí. Vzhledem k této skutečnosti a rovněž dalším demonstrovaným poznatkům, které vyplynuly z analýzy díla, neoznačíme tedy Johlína coby příznivce myšlenek českého reformního hnutí.

¹⁴⁰ FLORIANOVÁ, H. et al. *Úvod*. In: FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské*, (ed.), Praha, 2006, s. XXI–XXII.

¹⁴¹ FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské*, (ed.), s. 345; s. 385; s. 390; s. 402–403; s. 455; s. 479.

5 Autorita kleriků a laiků a nároky na ně v *Sermo de Pace*

Jedno z posledních děl mistra Jana Husa, *Sermo de Pace* neboli *Řeč o míru*, je svým rozsahem sice nevelké, nicméně obsahově velmi pozoruhodné dílo, které nám může významně posloužit coby druhý pramen k problematice výzkumu dobového vnímání autority kleriků a laiků.

Hus je nám dnes znám především coby jeden z prvních významných církevních reformátorů. Také obsah *Sermo de Pace* se dotýká především této problematiky. Hus si s bolestnými pocity všímá nedobrých poměrů, ve kterých se církev jeho současnosti nachází, ptá se po příčinách této situace a rovněž hledá způsoby, jak tento neblahý vývoj zvrátit a navrátit církev znovu do jejího přirozeného stavu, tedy stavu míru – odtud také pojmenování celého kázání. Hus ve spisu rozlišuje dvě odlišné podoby míru – „mír boží“ a „mír světa“. Ačkoliv je druhý jmenovaný mír něčím, po čem lidé přirozeně touží, je kvůli své světské podstatě vratký a nestálý. Lidé proto mají dát radši přednost božímu míru, který spočívá na prvním místě v pokoji mezi člověkem a Bohem. Dosáhnou-li lidé tohoto prvního stupně, otevírají se jim další dvě podoby tohoto míru, a to mír člověka se sebou samým a mír člověka s bližním. Smíření s Bohem v Husově podání lze tedy chápat jako dosažení souladu s Bohem a jeho učením. Teprve poté může dle Husa zavládnout také mír mezi bližními i vnitřní pokoj v nitru každého člověka.

Husova současnost byla však od naplnění tohoto cíle, alespoň dle jeho vlastního mínění, značně vzdálena. S „ukázáním prstem“ na viníka celé situace si přitom neláme příliš hlavu; z úpadku církve obviňuje, jmenovitě a hned několikrát, samotné členy této organizace, tedy kleriky, církevní hodnostáře. Dle Husa jsou to právě „synové“ církve, kteří ji zbavují vytouženého míru, a kvůli kterým se na místo onoho ideálního, mírového stavu nachází v úpadku a zmítá se ve vnitřních rozporech. Církev se tak dle Husa už nemusí obávat pohanů, ba ani kacířů; úhlavní nebezpečí pro ni představují vlastní lidé.¹⁴² A čím se oni synové tak proviňují? Problém spatřuje Hus v opuštění Božích příkazů, kterého se mnozí klerici dopouštějí; právě neposlušnost kleriků vůči Božím nařízením je dle něj hlavní příčinou rozsáhlé a dlouhodobé krize církve. Hus postupně jmenuje šest znaků Boží spravedlnosti a zákona, tedy ctností, které by měly být vlastní všem příslušníkům duchovenského stavu: řadí sem svornost, pokoru, dobrovolnou chudobu, dále k těmto ctnostem náleží čistota, trpělivost a účinné kázání

¹⁴² HUS, Jan. *Sermo de pace: Řeč o míru*. Přeložil Amedeo MOLNÁR, přeložil František Mrázek DOBIÁŠ. Praha, 1995, s. 51.

evangelia.¹⁴³ Tyto ctihodné znaky však dle Husa nynější církev opustila a odchýlila se tak od Boha i od jeho zákona. Duchovní si jej „...*nechtějí osvojit, nechtějí mu rozumět, nechtějí mu vyučovat lid, ani jej skutkem plnit.*“¹⁴⁴ Hus se postupně zabývá charakteristikou jednotlivých znaků, přičemž věnuje pokaždé velkou pozornost tomu, jak konkrétně jej příslušníci církve nectí, obcházejí či přímo porušují. Jakých špatností se tedy klerici dle Husa dopouštějí? Viní je z hříchu ctižádosti, který dle něj způsobuje rozbroje v církvi; z pyšného a zpupného chování, kterým se provinili klerici obracejí zády k pokoře samotného Krista; dále se dle Husa duchovní provinují mimo jiné hříchy svatokupectví, zhýralostí, netrpělivostí a neochotou či nechutí k plnění svých vlastních povinností, ke kterým Hus na prvním místě řadí především kázání evangelia.¹⁴⁵ Se smutkem shledává, že právě v tomto ohledu zůstává kněžský stav laikům velice dlužen; je přesvědčen o tom, že je dosti těch, kteří by byli ochotni naslouchat kazateli, avšak není dost ochotných kněží, kteří by takovou službu vykonávali: „*Žeň je zajisté mnohá, ale dělníků málo... Hle, svět je plný kněží, ale přece se na Boží žni velmi zřídka najde dělník, neboť jsme sice přijali kněžský úřad, ale úkol úřadu neplníme... Upouštíme od kazatelské služby a, jak vidím, trestuhodně se dáváme nazývat biskupy, majíce z hodnosti jen jméno, nikoli její náplň.*“¹⁴⁶

Proč však připisuje Hus prohřeškům kleriků tak zásadní roli? Nedalo by se říci, že pár „černých ovcí“ se dá nalézt téměř vždy v každém větším uskupení a ani církev se svou rozsáhlou, hierarchickou sítí Božích služebníků tak nemůže být výjimkou? Odpověď spočívá ve způsobu, jakým Hus nahlíží na autoritu církevních činitelů. Role kleriků pro správně vedený a morální život laiků je dle něj totiž naprosto zásadní. V Husových očích jsou klerici skutečnými pastýři svých oveček; učiteli, kteří mají věřící vést a být jim svým vlastním chováním správným příkladem. Tento požadavek, aby byli klerici pro laiky morálním vzorem a vhodným příkladem k napodobování, je pro Husa obzvláště důležitý, o čemž svědčí hned několik takových zmínek v textu. Když se například věnuje ve spisu druhému znaku, tj. pokoře, doslovně uvádí, že právě duchovní mají být pro ostatní v tomto ohledu příkladem: „...*běda, synové církve dali tuto spravedlnost do klatby, takže pýcha ovládla pole, a to zvláště u duchovních, kteří*

¹⁴³ Tamtéž, s. 55.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 73.

¹⁴⁶ Tamtéž.

*mají být pro ostatní příkladem pokory.*¹⁴⁷ Podobně když se zabývá čtvrtým znakem, tj. čistotou, říká, že jedním z důvodů, proč by ji měli klerici zachovávat pečlivěji než laici, je opět jejich prospěšný příklad: „*Pokud jde o čtvrtý znak spravedlnosti, totiž o čistotu, kterou mají co nejpečlivěji více než obecný lid zachovávat duchovní předně kvůli božímu příkazu, zadruhé kvůli slibu, který učinili, zatřetí kvůli tak významnému úřadu, za čtvrté kvůli prospěšnému příkladu, je jasné, že oni nad jiné propadli zhýralosti.*“¹⁴⁸ Hus tedy jednoznačně připisuje a připomíná klerikům jejich povinnost jít ostatním dobrým příkladem. Tato role je přitom dle něj naprosto zásadní, neboť konání duchovenstva má nesmírný dopad na jednání světského obyvatelstva. Tvrdí například, že „*...kdyby duchovenstvo žilo podle Kristova evangelia a vedlo své podřízené cestou následování Pána, vytvářelo by mírové vztahy poddaných, takže by lid žil v míru jak s Bohem, tak i s nimi. Zpronevřuje-li se však tomuto úkolu duchovenstvo, tím spíše se zpronevřují světské stavy.*“¹⁴⁹ Podlehne-li pokušení ten, který se zapřísáhnul k ctnostnému a neposkvrněnému životu, jak má hříchu vzdorovat pouhý smrtelník, oproti klerikovi o tolik nedokonalejší?

Hus upozorňuje na to, jak velký dopad má opačný stav, tedy takové situace, ve kterých se duchovní chovají nemravně a nevhodně vzhledem ke svému specifickému postavení. Hus sám se v textu projevuje jako zastánce tohoto zvláštního statutu, kterému se klerici těšili: tvrdí, že klerici jsou „*...ustanoveni nad jinými,*“¹⁵⁰ díky čemuž mají, na rozdíl od lidí světských, „*...větší volnost v jakémkoli konání.*“¹⁵¹ Namísto toho, aby duchovní této své moci využili k dobrým účelům, ji mnozí však dle Husa pouze zneužívají k nejrůznějším špatnostem, zpronevřují se svému posvátnému stavu a vměšují se do takových záležitostí, které jim vzhledem k jejich postavení nepřísluší: „*...zneužíváme služby přijatého požehnání k podpoře ctižádosti, opouštíme Boží při, ženeme se za pozemskými záležitostmi, přijímáme posvátné postavení a zaplétáme se přitom do pozemských živností.*“¹⁵² Když jsou laičtí věřící svědky nevhodného chování svého pastýře, má to dle Husa nezměrný vliv na jejich vlastní chování. Je přesvědčen, že společenské autority, jakými církevní činitelé byli, svým pokud ne přímo nelegálním, tak alespoň objektivně nemorálním chováním mohou pobídnout některé z laiků

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 59.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 69.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 38–39.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 75.

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² Tamtéž.

k podobné myšlence: „Když může on, proč ne já?“. Nevhodné chování kleriků mohlo tedy zapříčinit to, že někteří z laiků začali různé hříchy vidět v mnohem mírnějším světle; hřích přece možná není tak veliký, když se ho dopouští i kněz... a za takových okolností se jistě některým lidem hřešilo mnohem snadněji. V tom tedy zřejmě dle Husa spočívalo obrovské nebezpečí takové situace; nemají-li lidé žádnou morální autoritu, ke které by mohli vzhlížet a která by je svým vlastním konáním vedla k podobné snaze, nejspíše budou postrádat motivaci a mnohem snáze se budou uchylovat ke špatným způsobům. Jsou-li navíc svědky nevhodného chování osoby, která se těší v jejich okruhu takovému postavení a s tím spojené úctě, může to v jejich očích snižovat vážnost provinění a pobízet k tomu, aby se rovněž dopouštěli nedovolených skutků. Tak tedy Hus obviňuje nejen z úpadku církve, ale také z morálních poklesků světského lidu pouze a jediné nevhodné kleriky, kteří se sobecky odvrátili od vlastních povinností a svým jednáním zradili své důležité poslání: *„Příčinou zkázy lidu jsou zlí kněží, protože nekáží účinně Boží slovo, zaplétají se do světských živností a dávají lidu špatný příklad. Proto je Kristova rytěřující církev tísněna a oklešťována a splnění Božího království se oddaluje.“*¹⁵³

Na rozdíl od Johlína, který, jak jsme již dříve v práci demonstrovali, věnoval ve svých kázáních laikům velký prostor, Hus v *Sermo de Pace* své výtky směřuje výhradně klerikům, na laiky se v podstatě vůbec neobrací. S přihlédnutím k celkovému vyznění Husova spisu a myšlenkám, které zde zaznívají, můžeme tvrdit, že absence jakýchkoliv výtek k laikům má prosté vysvětlení: Hus nemá důvod kritizovat špatné chování laiků, je-li přesvědčen, že hlavní příčinou tohoto chování jsou duchovní, kteří jdou laikům špatným příkladem. A jak jsme mohli vidět na prezentovaných úryvcích, Hus je o této pravdě přesvědčen skutečně silně. Hříchy světských osob jsou dle jeho názoru přímým důsledkem poklesků kleriků, kteří se svým úřadem mimo jiné zavázali k ctnostnému životu, který by laiky inspiroval k následování takového příkladu. Dle Husa však mnozí z těch, kteří se k tomuto úkolu zavázali, svému poslání nedostávají a vedou tak nejen sebe, ale i celou církev spolu s věřícími do jisté záhuby: *„Jste svědky toho, jak hrozně je svět pustošen mečem. Pozorujete, jakými ranami lid denně hyne. Pro čí hřích se to děje, ne-li především pro náš? Hle, města jsou vylidněna, hrady pobořeny, kostely a kláštery v rozvalinách, pole obrácena v pustinu. Avšak my to jsme, kdo uprostřed hynoucího lidu způsobili smrt tomu, komu jsme měli být vůdci k životu. Pro náš zajisté hřích byly*

¹⁵³ Tamtéž, s. 75.

*zahubeny zástupy lidu, protože vinou naší nedbalosti nebyly vedeny k životu.*¹⁵⁴ Hus tedy prakticky odebírá celou váhu zodpovědnosti za morální jednání z beder laiků a namísto toho jí plně pověřuje kleriky. Právě ti se totiž, na rozdíl od laiků, zavázali k onomu nelehkému, „vůdčímu“ úkolu, a proto by mu dle Husa měli plně dostat. Rozličné hříchy duchovenstva tedy pro Husa nebyly jen „obyčejnými“ hříchy, neboť svým nevhodným chováním klerici neproviňovali pouze sami sebe; zrazovali také svůj úřad a poslání, ke kterému se jeho přijetím zavazovali, tudíž zrazovali také laiky, za jejichž správné jednání jsou dle Husa zodpovědní, a dokonce i samotného Boha, od kterého byli touto službou pověřeni: „*Od nikoho Bůh nesnáší větší újmu než od kněží, když vidí, že ti, jež ustanovil k napravování jiných, jsou sami příkladem nepravosti, když my, kteří jsme byli povinni hříchy potírat, jsme sami zhřešili.*“¹⁵⁵ Pokud tedy kněží na tuto skutečnost zapomněli či na ni nebrali ohled a své chování s ohledem na svůj zvláštní stav nijak neregulovali, výsledky mohly být podle Husa jedině hrozné.

Jak bychom tedy mohli shrnout Husovy nároky, které na kleriky vznáší? Souhrnně je lze rozdělit do dvou základních požadavků. Tím prvním, co Hus po klericích žádá, je vedení ctnostného života: takového, který by byl pro světské osoby dobrým příkladem a vhodným vzorem k následování. Zadruhé Hus požaduje, aby duchovní plnili povinnosti, ke kterým se svým úřadem zavázali, jako je především kázání a šíření evangelia. Zdálo by se tedy, že to nejsou nijak náročné požadavky; jak Hus, tak Johlín nepožadují po klericích vlastně nic jiného než plnění vlastních povinností, jež vyplývají z úřadu, který se rozhodli dobrovolně vykonávat, a zároveň jeho vhodnou reprezentaci. Stížnosti a kritická svědectví obou kazatelů nám však napovídají, že v realitě byla představa takto bezúhonného klerika takřka nedostižným ideálem, kterému se zřejmě přibližovalo jen nemnoho příslušníků tehdejšího duchovenského stavu.

Zřejmě nejmarkantnější rozdíl mezi Husovým a Johlínovým kázáním tak lze alespoň na první pohled spatřit v otázce vlastní zodpovědnosti laiků. Zatímco Hus v *Sermo de Pace* laiky prakticky opomíjí, Johlín jim ve svých kázáních nejenže věnuje velkou pozornost, ale rovněž se k nim často staví poměrně přísně. Podobně jako Hus sice Johlín přiznává klerikům velkou autoritu a rovněž po nich požaduje to, aby šli svým chováním laikům dobrým příkladem, zároveň však apeluje také na samotné laiky,

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 73.

jejichž prohřešky na rozdíl od Husa „neomlouvá“ špatným vzorem duchovenstva; víckrát naopak upozorňuje na to, že sami věřící plně rozhodují o svém konání,¹⁵⁶ a jak jsme již v práci dokázali, často se dle Johlína rozhodnou špatně. Tento rozdílný přístup si můžeme dobře prezentovat na příkladu dvou následujících úryvků z obou děl. Hus se domnívá, že existuje dosti věřících, kteří mají zájem ochotně naslouchat kázání evangelia, ovšem chybí dobří pastýři, kteří by jej šířili: „*I když je dosti těch, kdo chtějí slyšet dobrou zvěst, přece se nedostává těch, kdo by ji zvěstovali.*“¹⁵⁷ Johlínova zkušenost by nejspíš nemohla být rozdílnější. Problémem dle něj není nedostatek ochotných kazatelů, ale naopak neochota lidí tuto činnost financovat: „*Podobně by se měla (křesťanská) obec postarat o výdaje jednomu kazateli, který by je napravoval a poučoval. Vím jistě, že by s tím nikdo nesouhlasil, ale přitom dát něco katům, vyvolávačům, pištcům, to dělají lidé rádi.*“¹⁵⁸ O tom, že laici projevují větší zájem o zábavu nežli o plnění zbožných úkonů a povinností, svědčil Johlín, jak jsme již v práci demonstrovali, víckrát. Je ovšem důležité si uvědomit, že obě kázání vznikala za různých okolností, cílila na dvě výrazně odlišná publika a oba kazatelé tak sledovali značně odlišné cíle. Jak již bylo v práci uvedeno, Johlínova kázání byla téměř výhradně určena laikům. Hus své kázání koncipoval za zcela rozdílných okolností a také z naprosto odlišného důvodu. *Sermo de Pace* je jedním ze tří projevů, kterými chtěl Betlémský mistr oslovit kostnický koncil. Na osnovách těchto projevů pečlivě pracoval v krátkém čase pouhých šesti týdnů, jež jej dělily od 11. října, kdy se Hus vydal z hradu Krakovec na svou nešťastnou cestu. Jak však podotýká František J. Holeček, O. M., autor předmluvy druhého vydání *Serma*, navzdory veškeré práci nebylo Husovi nikdy dáno své projevy před koncilem proslovit. Vzhledem k tomu, že Husovo kázání mělo být předneseno na církevním koncilu, publikum, na které se obracel, nebo tak aspoň zamýšlel učinit, se značně odlišovalo od toho, ke kterému promlouval Johlín; neskládalo se z laiků tak jako v případě Johlínově, ale především z příslušníků kléru. Rozdílné publikum kladlo na oba kleriky skutečně výrazně odlišné požadavky, co se formální i obsahové stránky kázání týče. Johlínův autorský projev, který jsme si v práci

¹⁵⁶ Toto tvrzení lze hezky ilustrovat krátkým úryvkem z úterního kázání po první neděli postní: „*Když přijdou lidé do města, záleží na nich, zda půjdou do kostela, nebo do krčmy.*“ FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské*, (ed.), s. 385.

¹⁵⁷ HUS, Jan. *Sermo de Pace*, s. 73.

¹⁵⁸ FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské*, (ed.), s. 390.

již představili, bychom mohli alespoň ve stručnosti charakterizovat jako srozumitelný, nenáročný, někdy dokonce také jako hravý a zábavný, obohacený o takové prvky, které měly publikum zaujmout, a tak je přimět k opravdovému, upřímnému naslouchání. Lidé, ke kterým v Kostnici promlouval Hus, byli s Písmem i křesťanskou teologií samotnou samozřejmě obeznámeni mnohem hlouběji než Johlínovi posluchači. Hus, který to dobře věděl, koncipoval svoji řeč v souladu s tím, že jí měli naslouchat vzdělanci a intelektuálové své doby, kteří měli s Mistrem dál na základě těchto plánovaných vystoupení vésti učené disputace.¹⁵⁹ Navzdory odlišným motivacím, rozdílné rétorice a některým postojům lze přesto u obou kazatelů spatřovat jednu zásadní podobnost, která jejich díla propojuje; tato podobnost spočívá v jejich kritice a zároveň volání po nápravě církevních poměrů. Jak Johlín, tak Hus si byli dobře vědomi nedobrého stavu církve; oba chápali, že zárodky tohoto zla se skrývají uvnitř jí samotné a že se na něm velkou měrou podílí lidé z jejich vlastního stavu; a oba se také rozhodli na tuto skutečnost ukázat, i když si k tomu každý zvolil odlišnou cestu. Snaha bojovat o to, co je správné, je nejen tím, co spojuje obě zkoumaná kazatelská díla, ale rovněž něčím, co nás může ještě dnes, po více než šesti set letech, inspirovat.

¹⁵⁹ HOLEČEK, F. J. in: HUS, Jan. *Sermo de Pace*, s. 21–24.

Závěr

Základní otázky výzkumu, které jsme si stanovili v úvodní kapitole práce, se týkaly především vnímání a hodnocení kleriků a laiků ve dvou různých kazatelských textech, rozsáhlé sbírce postních kázání zvané *Quadragesimale admontské* kazatele Johlána z Vodňan a ve stručnějším záznamu jediného kázání s názvem *Sermo de Pace* Mistra Jana Husa. Po důkladné analýze obou děl je nyní na tomto místě můžeme zodpovědět.

Po analýze vybraných úryvků z *Quadragesimale admontského* lze tvrdit, že Johlín v otázce provinění nehodnotí činy kleriků často o mnoho přísněji než chování laických věřících. Jak jsme v práci demonstrovali, Johlín kritikou vůči vlastnímu stavu nijak nešetří, ovšem to můžeme tvrdit také o jeho kritických poznámkách, které kazatel směřoval vůči laickému prostředí. Porovnáme-li vybrané úryvky, nelze říci, že by Johlínova kritika jednoho stavu byla výrazně ostřejší či přísnější než v případě stavu druhého. Přesto mezi těmito dvěma skupinami obyvatelstva kazatel činí velký rozdíl, a to v otázce jejich autority v náboženském životě. Přesvědčení o duchovní nadřazenosti kleriků je v Johlínově případě nezpochybnitelné, jak jsme dokázali na příslušných vybraných úryvcích. Z takového postavení samozřejmě vyplývaly církevním činitelům také různé povinnosti; Johlín zdůrazňuje především roli kleriků coby dobrého příkladu pro vlastní jednání laiků. Je přesvědčen o tom, že vhodné chování hodnostářů může mít příkladný vliv na laické věřící, které může takovýto vzor přimět k napodobování. I z tohoto důvodu mohl Johlín tuto autoritu a zvláštní vůdčí postavení kleriků během kázání připomínat; jak upozorňují autorky editovaného pramene v úvodní studii, zápis Johlínových kázání byl míněn jako kazatelská příručka, měl tedy sloužit coby podklad pro přípravu nových kázání. Protože měl zápis projít rukama dalších kazatelů (a jak autorky dosvědčují, využíván byl k těmto účelům skutečně hojně)¹⁶⁰, mohl se Johlín svým důrazem a připomínám důležitého poslání, kterým byli příslušníci duchovenstva pověřeni, snažit apelovat na kleriky, kteří jinak jeho kázání nenavštěvovali, alespoň touto cestou. Na základě provedené analýzy pramene lze však vyjádřit domněnku, že tento bohubilý záměr pravděpodobně nebyl jediným důvodem, proč Johlín autoritu a zvláštní postavení duchovenstva během svých kázání vyzdvihoval. Byť měl zápis

¹⁶⁰ FLORIANOVÁ, H. et al. *Úvod*. In: FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské*, (ed.), s. XV.

posloužit dalším klerikům, samotná kázání byla určena laikům. Na ně především jejich obsah cílil, je měl určitým způsobem zasáhnout. Johlínovo důrazné připomínání a rovněž obhajování zvláštního statutu duchovních lze tedy interpretovat coby cílenou snahu o vybudování obrazu pevné a legitimní kněžské autority v myslích laiků, která mohla být nevhodným chováním kleriků otřesena.

V případě analýzy druhého vybraného díla, krátkého spisu *Sermo de Pace* mistra Jana Husa, narážíme na alespoň na první pohled značně rozdílný přístup. Zaměříme-li se nejprve na vzájemné podobnosti obou kazatelů, můžeme jistě tvrdit, že se oba duchovní shodují v důležité věci – jak Johlín, tak Hus jednoznačně vnímají krizi, ve které se církev jejich doby nacházela, tuto skutečnost oba ve svých projevech hojně reflektují a morální úpadek církevních hodnostářů se stává častým terčem jejich kritiky. Tato mnohdy ostrá kritika vychází mimo jiné rovněž z vysoké morální autority, kterou klerikům oba kazatelé shodně připisují. Ani ve vnímání jistého „vyššího“ postavení duchovních, které je staví ve společnosti nad laické věřící, se od sebe tak oba kazatelé příliš neliší. Podobné postoje zastávají rovněž v otázce povinností kléru; podobně jako Johlín také Hus považuje kleriky především za učitele a mravní vůdce prostého lidu, kterému mají jít duchovní svým jednáním příkladem, i v tomto se s Johlínem v podstatě shoduje. Z důvodu této autority, kterou na sebe klerici svým úřadem přijímají, k nim však Hus zastává mnohem přísnější postoj, než jaký pozorujeme v případě Johlína. Hus prakticky snímá jakoukoliv zodpovědnost za vlastní morální jednání z beder laiků a určuje za ně plně zodpovědnými církevní činitele. Bez správného příkladu, kterým mají duchovní bez výjimky být, jsou laici dle Husa v podstatě ztraceni a odsouzeni k zatracení. I tímto postojem lze vysvětlit přísnost a ostrost Husovy rétoriky v *Sermu* vůči provinilým klerikům, kteří svým nevhodným jednáním zradili laické věřící a nedostáli tak dle Husova přesvědčení svému poslání. V otázce zodpovědnosti za spásu laických věřících bychom tedy, alespoň na první pohled, mohli spatřovat zřejmě nejvýraznější a nejviditelnější rozdíl mezi oběma kazateli; zatímco Hus tuto zodpovědnost připisuje plně duchovním činitelům, Johlín laiky uschopňuje a činí je v otázce vlastní duchovní spásy spolu zodpovědnými, byť s jistými omezeními. Jak jsme však již upozornili v předchozí kapitole, tyto závěry je nutné brát s patřičnou rezervou, protože podoba a obsah obou děl byly mj. silně ovlivněny také tím, komu byly v době svého vzniku určeny. Již jsme několikrát upozornili, že zatímco Johlín se obracel na převážně laické posluchačstvo, Husovo kázání mělo vyslechnout publikum

notně vzdělanější, složené zejména z církevních příslušníků. Tyto skutečnosti charakter kázání nutně poznamenaly a oba kazatelé jistě při koncipování svých děl měli na paměti, koho svým projevem chtějí oslovit a jaké podoby by měla kázání být, aby skrze ně dosáhli svých cílů. Jaké motivace mohl skrze své dílo sledovat Hus? Cíl jeho kázání bychom mohli interpretovat podobně jako cíl Johlínův. Hus se skrze svůj projev evidentně snažil vybudovat jistý obraz laických věřících, jež měl působit na duchovní, které Hus plánoval svým kázáním oslovit. Zároveň je z jeho kázání patrné, že se samotné duchovní snažil přesvědčit o jejich speciálním a velmi významném poslání, které vycházelo z jejich církevního úřadu. Silný důraz na jejich zodpovědnost za spásu laických věřících a líčení laiků coby takřka nemohoucích oveček, které budou bez řádného pastýře ztraceny – to byly pravděpodobně prostředky, s pomocí kterých se Hus snažil pohnout přítomnými duchovními činiteli a přimět je ke konání.

Dalším cílem našeho výzkumu bylo nejenom lépe se seznámit s konkrétními historickými prameny, ale rovněž se pokusit více poznat i jejich autory, resp. toho autora, jenž dosud nebyl v odborných historických kruzích příliš reflektován. V úvodu této práce jsme si představili jednu z nevelkého počtu odborných prací, která se osobou Johlína z Vodňan doposud širěji zabývala, a to studii F. M. Bartoše *Předhusitský kazatel a básník Johlín z Vodňan v Trutnově*. Na základě výsledků, ke kterým Bartoš došel, jsme si položili otázku, zda můžeme souhlasit s jeho závěry a považovat Johlína z Vodňan za svým způsobem proreformně zaměřeného kazatele, který se pouze z osobního strachu a nejistoty nakonec nepřidal na stranu reformního tábora. Z našeho výzkumu, během kterého jsme se pokusili analyzovat kazatelovy postoje skrze jednotlivé promluvy v *Quadragesimale admontském*, nakonec vyvozujeme podobné závěry jako Bartoš. Na základě provedené analýzy je možné označit Johlína jako poměrně konzervativního klerika, který sice na tehdejší církvi a jejích příslušnicích spatřoval mnoho chyb, nijak to však neměnilo jeho pohled na jejich tradičně zakotvenou autoritu, na kterou se skrze svá kázání často odvolával. Jako tradiční či konzervativní bychom mohli označit také Johlínův postoj k laikům a otázkám jejich osobní zodpovědnosti za vlastní náboženský život. Z kazatelových promluv můžeme vysledovat jasný důraz na to, aby laici ctili a nezpochybňovali autoritu duchovenstva, ač se mohou klerici často chovat špatně a nemorálně, jak o tom spravuje sám Johlín. Spolu s tím vyznívá z některých jeho promluv důrazné varování před takovou vlastní náboženskou iniciativou, která by mohla být v rozporu s některým z tradičních

církevních dogmat, jako například zpovídání se nevysvěcené osobě. Za pomoci vybraných úryvků jsme dokázali, že proti této iniciativě ze strany věřících vystupoval Johlín ve svých kázáních spíše zdrženlivě, opatrně, v některých případech dokonce zřetelně odmítavě. Podobnou rétoriku, povzbuzující laické věřící k aktivním projevům vlastní zbožnosti, kterou propagoval Milíč z Kroměříže nebo Matěj z Janova, v celém *Quadragesimale admontském* tedy nepozorujeme. Tématu eucharistie a důležitosti a prospěšnosti častého přijímání, které věnovali oba zmínění reformátoři ve svém díle mimořádnou pozornost, se Johlín během kázání věnuje spíše okrajově, o přijímání se, většinou nijak dlouze, zmiňuje pouze ve čtyřech kázání z celkového počtu jednačtyřiceti. Během těchto zmínek nelze pozorovat ani drobné náznaky eucharistické zbožnosti, alespoň v té podobě, jak se rozvíjela v reformních kruzích, naopak se zdá, že Johlín k tomuto kultu úcty zastává spíše rezervovaný postoj. Důkazem nám může být Johlínovo varovné vyprávění o knězi, který se až příliš opovážlivě spoléhal na pomoc Boží při svém přechodu přes řeku, zaznamenané v kázání na První neděli postní; byť měl kněz u sebe Tělo Páně, stejně se v řece utopil.¹⁶¹ Mohlo by se zdát, že tento krátký příběh jako by byl kazatelovou přímou reakcí na dobový eucharistický kult, vyznívající však v jeho neprospěch. V Johlínových promluvách je patrný také důraz na úctu a věrnost ke katolické církvi jako takové, včetně všech jejích svátostí, tradic a rituálů, které je dle Johlína nutné ctít a dodržovat, a to bez jakýchkoliv pochybností. Kazatel své posluchačstvo nejednou varuje před neposlušností a vzpouře proti zaběhnutým pořádkům, a to jak v duchovní, tak i světské rovině: laický věřící má poslouchat svého kněze, poddaný má být poslušný svému pánu a tak dále. V Johlínových promluvách nenacházíme ani zvláštní důraz na vyvolenost kazatelského poslání, alespoň ne v takovém měřítku, v jakém se ke kazatelům stavěl Milíč z Kroměříže či Matěj z Janova. Z prvků, které jsme v druhé kapitole práce označili jako příznačné pro české reformní hnutí, tak v Johlínově kazatelském projevu nacházíme pouze dva: apel na morální život kléru, jakož i důraz na „řádné“ křesťanské chování všech členů společnosti, tedy i příslušníků laického stavu. Co se prvního bodu týče, jak bylo v průběhu práce demonstrováno skrze analýzu jednotlivých kázání, Johlín skutečně

¹⁶¹ „Když budeš chtít skočit ze zdi, i když máš možnost dolů sejít, a řekneš: „Bůh mi pomůže,“ pak bude-li chtít, udělá to, nebude-li chtít, nikoli. Jako ten kněz, který šel s tělem Páně, a ačkoli mohl přejít přes most, řekl: „Mám přece u sebe tělo Páně, určitě mi pomůže, půjdu řekou.“ Utopil se i s tělem Páně.“
FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana.
Quadragesimale admontense – Quadragesimale admontské, (ed.), s. 377.

kritikou vlastních „bratří“ při kázání nijak nešetřil, výzvy k nápravě příslušníků duchovního stavu či jejich prosté napomínání tvoří časté téma jeho promluv. Ani apel na vzorné chování a nápravu laických věřících, jak bylo v práci rovněž demonstrováno, v Johlínově projevu rovněž nechybí. Jedná se ovšem o dva prvky, které byly (případně někdy stále ještě jsou) takřka vlastní kazatelskému žánru jako takovému; spojujeme je sice také s českým reformním hnutím, nelze z nich však činit výjimečné charakteristické vlastnosti pouze tohoto proudu. Absence skutečně zásadních charakteristických prvků, především chybějící důraz na důležitost kazatelského poslání, pak mluví za vše. S ohledem na všechny tyto skutečnosti tedy Johlína z Vodňan za alespoň sympatizanta českého reformního hnutí a jeho snah neoznačíme, navzdory tomu, že kritika zlořádů uvnitř církve a apel na nápravu tohoto stavu nebyly Johlínovi ani zdaleka cizí, jak jsme v průběhu práce za pomoci množství příkladů demonstrovali. Problémy, kterými byla „nevěsta Kristova“ dlouhodobě sužována, si zřetelně velmi dobře uvědomoval a během svých kázání na ně rovněž ukazoval. Proč se tedy nakonec nepřidal na stranu těch, kteří chtěli tuto situaci napravit, zřejmě nikdy nezjistíme. Snad to bylo skutečně způsobeno nedostatkem odvahy, jak se domníval Bartoš, kterou v sobě Johlín na rozdíl od Husa v potřebných chvílích nenašel.

Resumé

This bachelor's thesis examines the issue of different perceptions of clerics and laymen in the late medieval Czech lands. This question, which is fundamental to the thesis, is researched in two sources of preaching literature; the first chosen source is a collection of Lenten sermons called *Admont Quadragesimale*, attributed to the preacher Johlín from Vodňany. The second source in which this question is examined is a shorter record of the only one sermon of Master Jan Hus, which is known as the *Speech about Peace*, in Latin *Sermo de Pace*.

The fundamental aim of the research was to analyze the attitudes of the preachers towards the two monitored population groups, towards the laity and towards the clerics. After analyzing selected excerpts and passages from both studied sources, we made conclusions that described the assumed relationship of both preachers to the given monitored groups. However, since in the analysis of historical works one cannot only rely on the first impression, we also tried to think about why our chosen preachers could hold these positions and publicly present them in this form.

Thus, we came to the conclusion that the preachers' intentions could be multi-layered, and they could pursue multiple goals with their performances. It is important to note, as we did in the thesis, that a crucial fact that often fundamentally influenced the content and form of the sermon was the expected audience that was supposed to listen to the preacher's speech. While the first observed author, Johlín from Vodňany, probably intended to influence mainly the lay population, Master Jan Hus addressed spiritual agents with his sermon. If we take these facts into account, we can draw the following conclusions from them. We pointed out that Johlín's sermons also served as a manual for other preachers. In this way, Johlín could indirectly try to reach those members of the priesthood who could read his sermons, and thus urge the correction of internal conditions in the church. However, it is only an assumption. The fact we know for sure is that the main consumer of Johlín's sermons was the lay people. Considering this fact it can be claimed that through preaching, Johlín primarily built the authority of spiritual persons in the minds of the laity. Like Hus, Johlín is often critical of clerics, but at the same time he constantly reminds his listeners that even serious offenses do not reduce the weight of church office, and lay people must honor and obey even a bad priest.

Master Jan Hus also highlights this authority in his *Sermo*, but in doing so, he builds it's image among the clergy themselves, for whom the sermon was intended. At the same time, he also reduces the responsibility of lay believers for their own actions, thereby again supporting the importance of church authority. According to Hus, without proper spiritual guidance, the laity have very low to practically no chance of salvation. The often repeated emphasis on this moral importance and responsibility of priests could have been a way to deeply and humanly touch the members of the spiritual state, to evoke in them regret and a desire to correct the bad state in which the church had been for a long time. This most certainly does not mean that Hus viewed the wrongdoing of the laity too lightly and was convinced that they should not be reprimanded for their inappropriate behavior; however, in the *Sermo de Pace*, as we tried to prove, he pursued a different goal than the moral correction of the laity, and therefore it was important to adapt the sermon to the goal that Hus wanted to achieve.

By analyzing both works and then interpreting selected relevant passages, we not only found out and carefully documented what our preachers wrote, but we also tried to get to the bottom of *why* they wrote it. This thesis and it's results can thus be a small contribution not only to the topic of medieval piety and religious literature, but also a modest contribution to the field of the history of mentalities.

Použité prameny a literatura

Edice pramenů

FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadresimale admontense – Quadresimale admontské*, (ed.), Praha: OIKOYMENH, 2006. Fontes Latini Bohemorum. ISBN 80-7298-152-8.

FRIEDBERG, Emil. *Decretum Gratiani*, (ed.), Lipsko: Tauchnitz, 1879. Causa 8, questio 1, canon 15 (sv. 1., col. 594–595).

FRIEDBERG, Emil. *Decretum Gratiani*, (ed.), Lipsko: Tauchnitz, 1879. Causa 11, questio 3, canon 3 (sv. 1., col. 642–643).

HUS, Jan. *Sermo de pace: Řeč o míru*. Přeložil Amedeo MOLNÁR, přeložil František Mrázek DOBIÁŠ. Praha: Česká křesťanská akademie, 1995. České obzory. ISBN 80-85795-18-3.

Sekundární literatura

AMOS, Thomas L., GREEN, Eugene A. a KIENZLE Beverly M. *De Oro Domini: Preacher and Word in the Middle Ages*. Michigan, Medieval Institute Publications, 1989. ISBN 0918720281.

BARTOŠ, František M. *Předhusitský kazatel a básník Johlín z Vodňan v Trutnově*. In: *Krkonoše - Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. Trutnov, 1967, Sv. 3, s. 55–59.

BARTOŠ, František M., *Původce Quadragesimale admontského*. In: *Jihočeský sborník historický*, Roč. 16, 1947, č. [2], s. 45.

Bible svatá, aneb, Všecka svatá písmena Starého i Nového zákona: podle posledního vydání kralického z roku 1613. Praha: Levné knihy KMa, 2004. ISBN 80-7309-138-0.

DVOŘÁK, Karel a Kamil BOLDAN, LUFFER, Jan, ed. *Soupis staročeských exempl: Index exemplorum paleobohemicorum*. 2., rozšířené a opravené vydání. Praha: Argo, 2016. Folkloristika. ISBN 978-80-257-1767-7.

FLORIANOVÁ, H. et al. *Úvod*. In: FLORIANOVÁ, Hana, MARTÍNKOVÁ, Dana, SILAGIOVÁ, Zuzana a ŠEDINOVÁ Hana. *Quadragesimale admontense –*

Quadragesimale admontské, (ed.), Praha: OIKOYMENH, 2006. Fontes Latini Bohemorum. ISBN 80-7298-152-8, s. IX–LXVIII.

LE GOFF, Jacques, Franco ALESSIO a Jean-Claude SCHMITT. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-545-3.

LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*. Praha: Odeon, 1991. ISBN 80-207-0206-7.

NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-305-1.

NEŠPOR, Zdeněk R. *Malý slovník českých nekatolických náboženských osobností 20. a 21. století*. Praha: Kalich, 2019. ISBN 978-80-7017-261-2.

PTÁČKOVÁ, Kateřina. *Kateřina ze Sieny na cestě ke svatořečení*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2015. ISBN 978-80-7395-943-2.

ŘÍČAN, Rudolf. *Johán z Vodňan, křižovník kláštera zderaského*. Praha, 1930. [Zvl. ot.: Věstník král. čes. společ. nauk. Tř. I. Roč. 1929].

SOUKUP, Pavel. *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Praha: Filosofia, 2011. ISBN 978-80-7007-359-9.

SPUNAR, Pavel. *Česká devotio moderna – fikce a skutečnost*. In: *Listy filologické / Folia philologica*, 2004, Vol. 127, No. 3/4 (2004), s. 356–370.

VIDMANOVÁ, Anežka. *Exempla v království českém*. In: DVOŘÁK, Karel a Kamil BOLDAN, LUFFER, Jan, ed. *Soupis staročeských exempl: Index exemplorum paleobohemicorum*. 2., rozšířené a opravené vydání. Praha: Argo, 2016. Folkloristika. ISBN 978-80-257-1767-7, s. 12–18.

Elektronické zdroje

MAREK, Jindřich. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích: Studie o Jakoubkově postile z let 1413–1414* [online]. Brno, 2010. 283 s. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce: Doc. PhDr. Helena Krmíčková, Dr. [cit. 11. 03. 2023]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/tz894/Jakoubek_01_text.pdf.

SMRČKA, Jakub. *České reformní proudy 14. století a devotio moderna* [online]. Tábor, 2008. 199 s. Doktorská disertační práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta. Školitel: prof. ThDr. Jan Blahoslav Lášek. [cit. 2. 04. 2023]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/17803>.